

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Justės Grigaitės,

V kurso tarptautinės teisės ir Europos Teisės studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Tarptautinės teisės iššūkiai ir galimybės siekiant užtikrinti atsakomybę už
komunistinių režimų nusikaltimus**

**The challenges and prospects of international law in ensuring accountability for the
crimes of communist regimes**

Vadovė: doc. dr. Indrė Isokaitė-Valužė

Vilnius

2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe analizuojami tarptautinės teisės mechanizmai ir iššūkiai, susiję su atsakomybės už komunistinių režimų nusikaltimus užtikrinimu. Iš esmės nagrinėjami Sovietų Sąjungos (SSRS) veiksmai Lietuvoje ir Šiaurės Korėjos veiksmai šalies viduje bei jų atitiktis tarptautinės teisės normoms. Remiantis tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika bei teisės doktrina įvertinami teisinės atsakomybės taikymo mechanizmai bei pateikiami pasiūlymai tolimesnei atsakomybės įgyvendinimo plėtrai.

Pagrindiniai žodžiai: komunistinių režimų nusikaltimai, teisinės atsakomybės taikymo mechanizmai, Sovietų Sąjunga, Šiaurės Korėja, tarptautinė teisė, nusikaltimai žmoniškumui, genocidas, karo nusikaltimai.

This master's thesis analyses the mechanisms and challenges within international law related to ensuring accountability for crimes committed by communist regimes. The primary focus is on the actions of the Soviet Union (USSR) and North Korean regimes and their compliance with international legal norms. Through analysis of international and national court interpretations, as well as legal doctrine, this work evaluates existing legal accountability mechanisms and offers recommendations for further advancement in implementing accountability.

Keywords: crimes of communist regimes, legal accountability mechanisms, Soviet Union, North Korea, international law, crimes against humanity, genocide, war crimes.

TURINYS

IŽANGA	2
1. SSRS ir Šiaurės Korėjos režimų nusikaltimų kvalifikavimas ir teisinis vertinimas	6
1.1 Visuomenės švietimo apie komunistinių režimų nusikaltimus svarba	6
1.2 Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai	9
1.2.1. SSRS įvykdyti nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai Lietuvoje	9
1.2.2. Šiaurės Korėjos vykdomi nusikaltimai žmoniškumui	14
1.3 Politinių ir socialinių grupių genocidas	16
1.3.1. SSRS vykdytas partizanų bei inteligentijos genocidas	16
1.3.2. Šiaurės Korėjos režimo vykdomas politinis genocidas	19
2. Esamų atsakomybės taikymo mechanizmų tarptautinėje teisėje analizė	22
2.1. Nacionalinių teismų vaidmuo (universalios jurisdikcija)	23
2.2. Tarptautinės teisminės institucijos	27
2.2.1. Tarptautinis baudžiamasis teismas (individuali baudžiamoji atsakomybė)	27
2.2.2. Tarptautinis teisingumo teismas (valstybės atsakomybė)	31
2.3. Tarptautinių sankcijų taikymas	35
3. Atsakomybės tarptautinėje teisėje plėtros galimybės	37
3.1. Tarptautinio baudžiamojų teismo vaidmens stiprinimas	38
3.2. <i>Ad hoc</i> tribunolo įsteigimas	45
IŠVADOS	49
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	52
SANTRAUKA	61
SUMMARY	62

IŽANGA

XX amžiaus autoritariniai režimai suniokojo milijonų žmonių gyvenimus, palikdami galias žaizdas pasaulio istorijoje. Komunistiniai režimai nusinešė apie 100 milijonų gyvybių visame pasaulyje¹, tačiau ši ideologija išliko ir iki šiol gyvuoja penkiose valstybėse – Kinijoje, Kuboje, Laose, Vietname ir Šiaurės Korėjoje. Nors Niurnbergo tribunolas aiškiai įtvirtino nacistinio režimo kaip nepriimtino šiuolaikinėje visuomenėje statusą, o atsakingi asmenys buvo nuteisti, komunistinių režimų nusikaltimai niekada nebuvo nagrinėjami tarptautiniuose teismuose, o jiems teisti nebuvo įkurtas atskiras tarptautinis tribunolas. Komunistiniai režimai yra atsakingi už kur kas daugiau aukų nei nacistinė Vokietija, tačiau atsakomybė už šiuos nusikaltimus vis dar nėra įgyvendinta, komunizmo ideologija nėra viešai pasmerkta ir komunistinės valstybės funkcionuoja iki šių dienų.

Nagrinėjamos temos aktualumas pasireiškia nebaudžiamumo už komunistinių režimų nusikaltimus problema ir poreikiu reformuoti egzistuojančius atsakomybės taikymo mechanizmus bei parodyti jų neveiksmingumą ir trūkumus, taip pat pateikti galimas atsakomybės plėtros galimybes siekiant užtikrinti atsakomybės įgyvendinimą. Šiame darbe analizuojami SSRS nusikaltimai Lietuvos teritorijoje 1940-1991 metais bei nuo 1953 m. iki XXI amžiaus tebesitęsiantys žiaurumai Šiaurės Korėjoje. Lyginant šių valstybių veiksmus ir pateikiant jų teisinį vertinimą siekiama parodyti, kad komunizmo įgyvendinimas praktikoje atneša didžiulę žalą ir chaosą šalies gyventojams ir kelia grėsmę taikai, saugumui ir gerovei visame pasaulyje. Taip pat svarbu viešinti informaciją apie šiuo metu Šiaurės Korėjos vykdomus sunkius tarptautinius nusikaltimus, nes juos vis dar galima sustabdyti ir pritaikyti atsakomybę atsakingiems asmenims.

Nagrinėjama tema taip pat aktuali Lietuvos kontekste, nes nepaisant kelių nacionalinių teismų sprendimų, tokių kaip Sausio 13-osios byloje, šiuo metu yra priimta sąlyginai mažai tokių sprendimų dėl atsakomybės už SSRS okupacijos metu padarytus nusikaltimus, o jų žinomumas dažniausiai apsiriboja šalies viduje. Atminties studijos gali būti svarbus elementas siekiant pagrindinio pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslo – užtikrinti bent simbolinį teisingumą sisteminių pažeidimų, tokių kaip sovietinio režimo Lietuvoje, aukoms. (Sagatienė, 2022, p. 399). Todėl yra svarbu kalbėti apie atsakomybę už SSRS nusikaltimus net jei didžioji dalis atsakingų asmenų jau yra mirę. Be to, atsakomybės už SSRS nusikaltimus nebuvimas galėjo prisidėti prie tokių konfliktų, kaip Rusijos agresija prieš Ukrainą, nes SSRS teisių perėmėja – Rusijos Federacija – gali jaustis neliečiama

¹ <https://victimsofcommunism.org/>

tarptautinės teisės kontekste. Šiaurės Korėjos nusikaltimai taip pat yra aktualūs šio konflikto kontekste, nes ši valstybė siunčia karius į pagalbą Rusijai. Nors Šiaurės Korėjos režimas yra geografiškai nutolęs nuo Lietuvos, represiniai režimai yra linkę kirsti sienas, plėstis ir sudaryti sąjungas, kaip tai matome tarp Rusijos ir Šiaurės Korėjos, o tai priartina grėsmę prie Europos ir Lietuvos sienų. Sąmoningumo didinimas dėl komunizmo žalos gali padėti atspariau reaguoti į ideologinius pavojus ir skatinti pasipriešinimą represinėms valdžioms. Siekiant išvengti istorijos pasikartojimo, svarbu įvertinti komunistinius režimus ir jų nusikaltimus, skatinti švietimą ir informacijos sklaidą apie šią ideologiją, taip pat padėti žmonėms atpažinti totalitarizmo pavojus, kad tokios klaidos nepasikartotų.

Darbo tikslas – kvalifikuoti ir teisiškai įvertinti SSRS ir Šiaurės Korėjos režimų įvykdytus nusikaltimus bei įvertinti esamus ir pateikti galimus atsakomybės už komunistinių režimų taikymo mechanizmus.

Darbo tikslui pasiekti keliama šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti SSRS nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus ir genocidą Lietuvoje, taip pat Šiaurės Korėjos režimo įvykdytus nusikaltimus, pateikti jų teisinę kvalifikaciją ir vertinimą, bei aptarti visuomenės švietimo svarbą siekiant užtikrinti atsakomybę už šiuos nusikaltimus.
2. Įvertinti tarptautinės teisės mechanizmus, skirtus taikyti atsakomybei už komunistinių režimų nusikaltimus – universalios jurisdikcijos įgyvendinimą nacionaliniuose teismuose, Tarptautinio baudžiamojo teismo ir Tarptautinio teisingumo teismo kompetenciją bei tarptautinių sankcijų reikšmę.
3. Išnagrinėti atsakomybės už komunistinių režimų nusikaltimus plėtros galimybes tarptautinėje teisėje, įskaitant Tarptautinio baudžiamojo teismo reformas ir *ad hoc* tribunolo įsteigimą.

Darbo objektas – atsakomybės už SSRS ir Šiaurės Korėjos režimų nusikaltimus taikymo mechanizmai. Dėl ribotos darbo apimties kiti komunistinių valstybių nusikaltimai ir atsakomybės taikymo mechanizmai nebus nagrinėjami.

Darbe naudojami **mokslinio tyrimo metodai** – lyginamasis, istorinis, teleologinis, sisteminės analizės, loginis:

1. Lyginamasis metodas – buvo taikomas lyginant SSRS ir Šiaurės Korėjos nusikaltimus bei atsakomybę už juos, taip pat analizuojant kitus tarptautinius atsakomybės taikymo

mechanizmus, pvz., Jugoslavijos tribunolas, Kambodžos tribunolas, kurie gali tapti pavyzdžiu siekiant pritaikyti atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus.

2. Istorinis metodas – padėjo analizuoti komunistinių režimų nusikaltimų raidą, nustatyti jų atsiradimo ir nebaudžiamumo už juos priežastis.
3. Teleologinis metodas – naudojant šį metodą, buvo tiriama, kaip tarptautinės teisminės institucijos galėtų taikyti atsakomybę už SSRS ir Šiaurės Korėjos režimų nusikaltimus.
4. Sisteminė analizė – taikant šį metodą, buvo nagrinėjami tarptautinės baudžiamosios teisės principai bei nusikaltimų apibrėžimai. Tai leido nustatyti galimas teisinės atsakomybės spragas ir padėjo suformuluoti pasiūlymus dėl galimų teisinių reformų.
5. Loginis metodas – remiantis šiuo metodu, buvo atlikta nuosekli analizė, padedanti suformuluoti pagrįstas išvadas dėl atsakomybės taikymo už komunistinių režimų nusikaltimus mechanizmų veiksmingumo ir atsakomybės taikymo plėtos galimybių.

Tiek tarptautinėje, tiek nacionalinėje teisinėje literatūroje komunistinių režimų nusikaltimų tema yra analizuota įvairiais aspektais, tačiau atsakomybės taikymo mechanizmai iki šiol nėra nagrinėti pakankamai išsamiai ir sistemingai, ypač lyginant skirtingų režimų (SSRS ir Šiaurės Korėjos) veiksmus šiuolaikinės tarptautinės teisės kontekste. Užsienio šaltiniuose daugiausia dėmesio skiriama atskiriems Šiaurės Korėjos režimo nusikaltimų aspektams – pavyzdžiui, TBT jurisdikcijos taikymo galimybėms šios valstybės atžvilgiu (Cho, 2024; Kim, 2024), arba bendrai TBT veiksmingumui ir instituciniams iššūkiams (Buitelaar, 2024; Muhammad et al., 2021; Massimino, 2024). Taip pat pastebima auganti diskusija dėl universalios jurisdikcijos taikymo galimybių (Varney, Zduńczyk, 2020) bei būtinybės stiprinti esamus atsakomybės taikymo mechanizmus už komunistinių režimų nusikaltimus (Grzebyk, 2022; Bukovsky, Cristin, 2019). Vis dėlto daugelis šių tyrimų sutelkia dėmesį tik į vieną aspektą – konkretų atsakomybės taikymo mechanizmą, nusikaltimų vertinimą arba istorinius įvykius, todėl dažnai trūksta išsamios analizės, apimančios teisinius, istorinius, politinius ir atsakomybės taikymo mechanizmų klausimus. Lietuvoje atliktuose moksliniuose tyrimuose komunistinių režimų nusikaltimų tema dažniausiai analizuojama iš istorinės, atminties formavimo ar žalos atlyginimo perspektyvos – pavyzdžiui, D. Sagatienės (2022) darbe tiriamas sovietinių nusikaltimų atminties transformavimas į genocido pripažinimą, o S. Gervienės (2018) darbe nagrinėjamas reparacijos už SSRS nusikaltimus klausimas. Be to, dėl tebevykstančios Rusijos agresijos prieš Ukrainą, daug darbų yra skirti analizuoti Rusijos Federacijos nusikaltimams XXI amžiuje. **Darbo originalumas** pasireiškia tuo, kad šiame magistro darbe pirmą kartą nuosekliai ir išsamiai analizuojami SSRS ir Šiaurės Korėjos režimų nusikaltimai, taip pat nagrinėjami

atsakomybės taikymo mechanizmai, kurie galėtų užtikrinti atsakomybę už šių režimų nusikaltimus bei pateikiami pasiūlymai dėl šių mechanizmų plėtros. Kadangi užsienio ir Lietuvos teisinėje literatūroje dažniausiai nagrinėjami tik tam tikri šios problematikos aspektai, šis darbas išsiskiria tuo, kad siekia integruoti įvairius požiūrius – teisinį, istorinį ir politinį – ir taip visapusiškai pristatyti atsakomybės taikymo mechanizmų iššūkius bei galimybes ateityje pritaikyti atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus.

Šiame darbe remiamasi tiek pirminiais, tiek antriniais teisės **šaltiniais**. Pirminiai teisės šaltiniai apima tarptautines sutartis – daugiausia Romos statutą ir Konvenciją dėl genocido prevencijos ir baudimo už jį – tai pagrindiniai šaltiniai, apibrėžiantys sunkiausius tarptautinius nusikaltimus. Taip pat analizuojami nacionaliniai teisės aktai, tokie kaip Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir Korėjos Liaudies Demokratinės Respublikos baudžiamasis kodeksas, kuriuose atsispindi šių šalių požiūris į tarptautinius nusikaltimus. Analizei pasitelkiami ir tarptautinių organizacijų dokumentai, ypač Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucijos bei tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika – pirmiausia TBT ir TTT jurisprudencija, taip pat EŽTT bei Lietuvos teismų sprendimai. Antriniai teisės šaltiniai šiame darbe apima mokslinę literatūrą, akademinius straipsnius ir žmogaus teisių organizacijų ataskaitas. Ypatingas dėmesys skiriamas JT žmogaus teisių komisijos ataskaitai apie žmogaus teisių padėtį Korėjos Liaudies Demokratinėje Respublikoje, kuri laikoma reikšmingu šaltiniu analizuojant galimus tarptautinių nusikaltimų požymius. Taip pat remiamasi užsienio ir Lietuvos istorikų ir teisininkų straipsniais, K.R. Nossal, D.A. Baldwin, R.A. Pape, G.C. Hufbauer, J.J. Schott (apie sankcijas), R. Cryer (apie suverenitetą), R.M. Collins, V. Tininis (apie nusikaltimų istoriją Šiaurės Korėjoje ir SSRS Lietuvoje), S.G. Ogbodo (apie TTT iššūkius ir galimas reformas), V. Paulet, C. Hillebrecht, S. Straus, S. Muhammad, B. Holá, A. Dirkzwager, I.V. Massimino (apie TBT jurisdikcijos iššūkius ir galimas reformas), H. Varney, K. Zduńczyk, A.A. Cançado Trindade (apie universalią jurisdikciją), D. Sagatienė, D. Žalimas (apie Lietuvoje vykdytus SSRS nusikaltimus ir genocidą), M. Kim ir D.Y. Cho (apie nusikaltimus Šiaurės Korėjoje ir atsakomybės taikymo už juos mechanizmus). Be to, remiamasi TBT, TTT, Kambodžos tribunolo interneto puslapiuose pateikta medžiaga apie šiuos teismus, jų institucinę sandarą, vykdomus sprendimus ir tyrimus.

1. SSRS ir Šiaurės Korėjos režimų nusikaltimų kvalifikavimas ir teisinis vertinimas

1.1 Visuomenės švietimo apie komunistinių režimų nusikaltimus svarba

Klasikinio komunizmo idėjos pradininkais laikomi Karlas Marksas (1818-1883) ir Frydrichas Engelsas (1820-1895). Šių mąstytojų teiginiai apie prigimtinę lygybę ir beklasę visuomenę skambėjo labai patraukliai ir sulaukė didelio pasisekimo ne tik tarp eilinių skaitytojų, bet ir taip valstybių lyderių. Žinomiausiais komunizmo idėjų pasekėjais laikomi SSRS lyderiai Vladimiras Leninas ir Josifas Stalinas bei Kinijos Liaudies Respublikos lyderis Mao Dzedongas, kurie išplėtojo šias idėjas įgyvendindami jas praktikoje. Šiuo metu šios ideologijos bruožų vis dar galima rasti Kinijos, Kubos, Laoso, Vietnamo ir Šiaurės Korėjos politinėje sistemoje.

Deja, skambios idėjos ir teisingumo siekis greitai peraugo į masines represijas, smurtą prieš gyventojus, susidorojimą su opozicija ir negailestingus žmogaus teisių pažeidimus. Siekiant, kad nepasikartotų šie žiaurūs praeities įvykiai būtina suprasti komunizmo pavojų visuomenei – tai geriausiai atsiskleidžia per istorinius pavyzdžius.

Viena didžiausių spragų kalbant apie komunistinius režimus yra nebaudžiamumo problematika. Kadangi po Antrojo pasaulinio karo SSRS atsidūrė nugalėtųjų pusėje, nebuvo valstybių pasiryžusių mesti iššūkį „nugalėtojų teisei“. Dėl šios priežasties SSRS išvengė atsakomybės už savo veiksmus ne tiek dėl teisinių kliūčių, kiek dėl politinių sumetimų. Daugiau nei 70 metų besitęsianti Šiaurės Korėjos diktatūra taip pat išvengė atsakomybės už vykdomas represijas prieš savo piliečius. Tam įtakos turėjo tiek teisiniai, tiek politiniai veiksniai – artimi santykiai su didžiomis valstybėmis Kinija bei Rusija, suvereniteto ir nesikišimo į valstybės vidaus reikalus principai, tarptautinių teismų jurisdikcijos nepripažinimas, branduolinio karo baimė.

Vokietijos ir nacizmo atveju 1945 m. įsteigtame Niurnbergo karo nusikaltimų tribunole (toliau – Niurnbergo tribunolas), kuriame buvo nuteisti nacių lyderiai ir pagrindiniai nusikaltėliai, kartu buvo pasmerkti ir su nacistine ideologija tiesiogiai susiję veiksmai – karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui ir nusikaltimai taikai (Niurnbergo įstatai, 1945, 6 straipsnis). Taip buvo pasmerkta ir pati nacizmo ideologija. Tuo tarpu komunizmo atveju aiškaus teisinio ir moralinio įvertinimo trūko.

2009 metais Europos Parlamentas priėmė rezoliuciją, skirtą totalitarinių režimų nusikaltimams pasmerkti, kurioje buvo teigiama, kad *„Europa nebus vieninga, jei nesugebės suformuoti bendro požiūrio į savo istoriją, nepripažins nacizmo, stalinizmo, fašistinių ir komunistinių režimų kaip bendro palikimo ir nesukels sąžiningų ir išsamių*

diskusijų dėl jų nusikaltimų praėjusiame amžiuje“ (Europos Parlamentas, 2009, „K“ punktas). 2019 metais Europos Parlamentas dar kartą pabrėžė, kad *„nacių ir komunistų režimai vykdė masines žudynes, genocidą ir deportacijas ir XX amžiuje nusinešė žmonijos istorijoje neregėto masto žmonių gyvybių ir laisvių netektis“* (Europos Parlamentas, 2019, 3 punktas). Nors kai kurios tarptautinės teisinės institucijos ir teisės mokslininkai komunizmą įvardino kaip pavojingą ir smerktiną ideologiją, tam tikri šaltiniai vis dar teigia, kad *„komunizmas mirė, bet niekas nematė jo lavono“* (Hiio, 2019). Komunizmo ideologija niekada nebuvo viešai pasmerkta tokiu dideliu mastu kaip nacizmas, ir net XXI amžiuje ji vėl įgauna populiarumą – internete dažnai kartojama idėja, kad *„tikrasis komunizmas niekada nebuvo išbandytas“* (Bayer, 2020).

„Sovietų Sąjungos įtakoje įkurta Šiaurės Korėjos valstybė atsirado su sovietine stalinistinės diktatūros sistema“ (Collins, 2012, p. 9). SSRS ir Šiaurės Korėjos panašumai atspindi ne tik masinėse represijose, politinės opozicijos persekiojime, propagandoje bei cenzūroje, bet ir baudžiamosios teisės sistemoje. 1922 m. SSRS Baudžiamajame kodekse buvo įtvirtinta norma, pagal kurią *„nusikaltimas – tai bet koks socialiai pavojingas veiksmas ar neveikimas, keliantis grėsmę sovietinės santvarkos ir teisės sistemos pagrindams“* (SSRS BK, 1922, 6 str.). Panaši norma buvo įtvirtinta ir 1950 m. Šiaurės Korėjos baudžiamajame kodekse, kuriame nusikaltimas apibrėžiamas kaip *„pavojinga veika, kuria tyčia ar dėl neatsargumo kėsinama į šalies suverenitetą, socialistinę sistemą ir teisinę valstybę“* (DPRK Criminal Code, 1950, 10 str.). Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos 1961 m. baudžiamajame kodekse šios idėjos tęsiamos, apibrėžiant nusikaltimus kaip *„pavojingą visuomenei veiką, kuria kėsinama į socialistinę valstybės santvarką“* (LTSR BK, 1961, 8 str.). Komunistiniai režimai baudžiamąją teisę naudojo ideologijai įtvirtinti ir bet kokiam pasipriešinimui tuometinei santvarkai kriminalizuoti. Neaiškiai apibrėžtos formuluotės suteikė valdžiai didelę diskreciją nuspręsti, kas laikoma pavojinga ar priešiška santvarkai veika. Tai lėmė „teisėtas“ represijas SSRS okupuotose teritorijose ir Šiaurės Korėjoje, kur žmonės negalėjo kreiptis į teisėsaugos institucijas dėl persekiojimo ir kitų nusikaltimų, pagrįstų ideologijos išsaugojimu.

Ronaldas Račinskas, Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti vykdantysis direktorius teigia, kad *„tinkamas istorinės atminties išsaugojimas, totalitarinių režimų, jų ideologijų bei nusikaltimų įvertinimas ir viešas tarptautinis pasmerkimas yra svarbūs ne tik istorinio teisingumo požiūriu ir kaip simbolinis pagarbos režimų aukoms ženklas, bet visų pirma mūsų pačių ateičiai. Žinojimas ir patirtis iš esmės prisidėtų prie nusikaltimų žmoniškumui, karo ir genocidų nusikaltimų*

prevencijos, kad panašūs nusikaltimai jokia forma daugiau niekada nepasikartotų“ (Tininis, 2009, p. 8). Teisingumas vis dar gal būti įgyvendintas ir atsakingi asmenys gali būti viešai pasmerkti ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Vienas iš būdų tai padaryti yra informacijos apie vykdomus nusikaltimus rinkimas ir viešinimas.

Daugelis Šiaurės Korėjos gyventojų nežino apie rimtus žmogaus teisių pažeidimus šalyje, daugiausia dėl šalyje skleidžiamos propagandos ir dezinformacijos. Tarptautinė bendruomenė turi pareigą aktyviai skleisti informaciją, atskleidžiančią Šiaurės Korėjos žiaurumus tiek tarptautiniu mastu, tiek Šiaurės Korėjos viduje. Suteikdami Šiaurės Korėjos gyventojams prieigą prie necenzūruojamos žiniasklaidos, pasaulinių naujienų ir universalaus išsilavinimo, galima padėti žmonėms ugdyti kritinio mąstymo įgūdžius, kurie padėtų geriau suprasti savo padėtį ir galimybes. Tokiu būdu, skleidžiant objektyvią informaciją ir užtikrinant švietimą, gali būti skatinama pasipriešinimo dvasia, taip pat siekis keisti savo gyvenimo sąlygas taikiais būdais. Taip pat svarbu užtikrinti, kad Šiaurės Korėjos gyventojai galėtų susipažinti su kitų šalių vertybėmis ir demokratijos principais, kas gali būti pirmas žingsnis link ilgalaikių pokyčių šalyje.

Šios idėjos atsispindi ir 2023 metais Pietų Korėjos susivienijimo ministerijos (angl. *Ministry of Unification*) išleistame „Išsamiamo žmogaus teisių puoselėjimo Šiaurės Korėjoje plane“, kuriame iškelti uždaviniai, skirti žmogaus teisių Šiaurės Korėjoje užtikrinimui. Tarp jų – Šiaurės Korėjos žmogaus teisių padėties tyrimų sisteminimas ir veiksmingų atskaitomybės mechanizmų diegimas, Šiaurės Korėjos gyventojų teisės gauti informaciją stiprinimas bei gilesnio tarptautinio supratimo apie žmogaus teisių padėtį Šiaurės Korėjoje skatinimas (MOU, 2023). Tai rodo, kad prieiga prie informacijos ir žmogaus teisių pažeidimų stebėseną yra laikomi prioritetais siekiant užtikrinti žmogaus teisių apsaugą. Tarptautinių nusikaltimų fiksavimas yra ypač svarbus tais atvejais, kai nėra galimybių patraukti atsakomybėn už juos atsakingų asmenų dėl jurisdikcijos apribojimų ar kitų teisinių kliūčių. Tačiau, jei ateityje būtų įsteigtas tarptautinis teismas, galintis nagrinėti šiuos nusikaltimus, arba jeigu tokio tyrimo imtųsi nacionaliniai teismai, tuomet būtų galima remtis įrodymais ar liudininkų parodymais surinktais žmogaus teisių stebėsenos metu.

Komunizmo idėjų įgyvendinimas istorijoje dažnai buvo susijęs su nusikaltimais žmoniškumui – žiauriomis represijomis, politiniais persekiojimais ir kitais pažeidimais. Atsakomybės už SSRS nusikaltimus nebuvimas galėjo prisidėti prie tokių konfliktų, kaip Rusijos agresija prieš Ukrainą. Rusijos valdžia galėjo drąsiai inicijuoti kitą konfliktą ir imtis karo veiksmų nebijodama, kad bus sulaikyta ir nubausta, nes praeityje SSRS pavyko išvengti atsakomybės. Panašiai ir tarptautinės reakcijos į Šiaurės Korėjos žmogaus teisių

pažeidimus stoka leido režimui įtvirtinti totalitarinę valdžią ilgiau nei 70 metų. Siekiant išvengti istorijos pasikartojimo, svarbu įvertinti komunistinius režimus ir jų nusikaltimus, skatinti švietimą ir informacijos sklaidą apie šią ideologiją, taip pat padėti žmonėms atpažinti totalitarizmo pavojus, kad tokios klaidos nepasikartotų. Sąmoningumo didinimas gali padėti atspariau reaguoti į ideologinius pavojus ir skatinti pasipriešinimą represinėms valdžioms.

1.2 Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai

Norint pasirinkti tinkamą atsakomybės taikymo mechanizmą pirmiausia būtina kvalifikuoti padarytus nusikaltimus. Svarbiausias tarptautinės teisės šaltinis, apibrėžiantis sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, yra Romos statutas. Tačiau šių apibrėžimų klasifikacija ir turinys taip pat išaiškėja ir kitose tarptautinėse sutartyse, teismų praktikoje bei kituose teisiniuose dokumentuose.

1945 m. Niurnbergo tribunolo įstatų 6 straipsnyje išskirti nusikaltimai taikai (vėlesniuose dokumentuose įvardijami kaip agresijos nusikaltimai), karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui. 1948 m. priėmus Konvenciją dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, genocidas buvo išskirtas kaip atskiras nusikaltimas. 1949 m. Ženevos Konvencijose ir jų papildomuose protokoluose įvardinti sunkūs (rimti) Konvencijų pažeidimai, kurie laikomi karo nusikaltimais. 1998 m. priimtame Romos statuto 5 straipsnyje įtvirtinti keturi pagrindiniai tarptautiniai nusikaltimai: genocido nusikaltimas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai ir agresijos nusikaltimas.

Atsižvelgiant į aptartas nusikaltimų klasifikacijas, tolesnėje analizėje bus nagrinėjami komunistinių režimų veiksmai, priskiriant juos atitinkamoms nusikaltimų kategorijoms ir pateikiant jų teisinį vertinimą. Kadangi komunistinių režimų nusikaltimai dažniausiai siejami su nusikaltimais žmoniškumui, karo nusikaltimais ir genocidu, tolesnė analizė bus grindžiama būtent šia klasifikacija ir apibrėžimais pateiktais Romos statute, kuriame yra kodifikuota iki jo priėmimo egzistavusi tarptautinė paprotinė baudžiamoji teisė.

1.2.1. SSRS įvykdyti nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai Lietuvoje

Romos statutas išskiria vienuolika nusikaltimų žmoniškumui rūšių, kai sąmoningai rengiami plataus masto arba sistemingi civilių užpuolimai vykdant ar remiant valstybės arba organizacijos politiką (Romos Statutas, 1998, 7 straipsnio 2 dalies „a“ punktas). Tarp jų – nužudymas, naikinimas, pavergimas, gyventojų deportavimas ar prievartinis perkėlimas, kankinimas (Romos Statutas, 1998, 7 straipsnio 1 dalis). Tačiau šis sąrašas nėra baigtinis (Romos Statutas, 1998, 7 straipsnio 1 dalies „k“ punktas), taigi nėra griežto

nusikaltimų žmoniškumui sąrašo, todėl jų samprata gali būti aiškinama plečiamai atsižvelgiant į tarptautinės teisės raidą, naujus teismo precedentes ir kitas aplinkybes.

Daugelis šių nusikaltimų buvo įvykdyti Sovietų Sąjungos okupuotose teritorijose, įskaitant Lietuvą. Pagrindiniai sovietinio režimo nusikaltimai žmoniškumui Lietuvoje apėmė masinius civilių gyventojų ir pasipriešinimo dalyvių žudymus ir kankinimus, jų trėmimus, areštus, laisvės atėmimus ir kitus persekiojimus dėl politinių priežasčių (Žalimas, 2010, p. 12). SSRS režimo įvykdyti nusikaltimai Lietuvoje buvo sąmoningai vykdomos politikos dalis, nukreipta prieš Lietuvos gyventojus kaip nacionalinę ir politinę bendruomenę. Norint geriau suprasti šių nusikaltimų istoriją, būtina pažvelgti į platesnį Rusijos valstybės agresijos kontekstą, kuris tęsiasi jau kelis šimtus metų, pradedant Rusijos imperija (1721–1917).

Vytautas Tininis teigia, kad „*Bolševikų vidaus ir užsienio politika, pridengta komunistinėmis idėjomis, rėmėsi senąja Rusijos imperine tradicija*“ (Tininis, 2009, p. 12). Lietuva tapo Rusijos Imperijos dalimi po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 metais ir liko Rusijos sudėtyje iki pat pirmojo pasaulinio karo, kuomet 1915 metais Lietuvą okupavo Vokietijos imperijos kariuomenė. Laikotarpiu kai Lietuva priklausė Rusijos imperijai buvo vykdoma šalies rusifikacija, ribojama kultūrinė autonomija, o represijos ypač sustiprėjo po 1830-1831 ir 1863-1864 m. sukilimų prieš caro valdžią. Po antrojo sukilimo buvo uždrausta lietuviška spauda lotyniškais raidėmis, lietuvių kalba pašalinta iš mokyklų, pradėta persekioti katalikų bažnyčia ir t.t. Rusijos Imperija vykdė represijas prieš lietuvių tautą ir bandė išnaikinti jos kalbą, tradicijas bei asimiliuoti Lietuvą su Rusija.

Mažiau nei po penkiasdešimt metų, 1940 m. birželio 15 d., Rusijos Imperijos teisių perėmėja SSRS vėl okupavo Lietuvą. Nors pirmoji SSRS okupacija antrojo pasaulinio karo metu tęsėsi vos metus laiko, iki 1941 Birželio 22 dienos, remiantis Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro surinktais duomenimis, 1941 metų birželio 14-19 dienomis iš Lietuvos išvežta apie 17 tūkst. žmonių: apie 13 tūkst. – į tremtį, 4 tūkst. – į lagerius, tarp kurių atsidūrė daugiau nei 5 tūkst. vaikų iki 16 metų amžiaus². Po neilgai trukusios Vokietijos okupacijos (1941-1944), SSRS antrą kartą okupavo Lietuvą. Šį kartą okupacija tęsėsi iki pat iki 1990 m. kovo 11 d., kai buvo atkurta Nepriklausoma Lietuvos valstybė. Naujausiais duomenimis, per dvi sovietų okupacijas (1940-1941 m. ir 1944-1990 m.) Lietuvoje iš viso nužudyta 50 000 žmonių, 131 600 žmonių ištremta, o 282 000 žmonių

² <https://www.genocid.lt/centras/lt/4371/a/>

areštuota (Sagatienė, 2022, p. 397-398). Šie skaičiai atspindi sovietinio režimo represijų vykdymo mastą.

Daugiausia represijų Lietuvos tauta patyrė 1944-1953 m., Stalinui esant valdžioje, įtvirtinant komunistinį režimą per antrąją sovietinę okupaciją. Vytautas Tininis išskiria šias SSRS vykdytas nusikalstamas priemones komunistiniam režimui Lietuvoje įtvirtinti – prievartiniai rinkimai, rusinimas, antisemitizmas, katalikų bažnyčios represavimo politika ir prievartinė mobilizacija (Tininis, 2009, p. 9-11). Nors po Stalino mirties 1953 m. represijų intensyvumas sumažėjo, jos tęsėsi visos sovietinės okupacijos metu, ypač persekiojant partizanus, dvasinius lyderius ir kitus rezistentus.

Didelė dalis SSRS vykdytų nusikaltimų apėmė politinį persekiojimą, uždraustą Romos statuto 7 straipsnio 1 dalies „h“ punkte. Pavyzdžiui, žmonės, kurie agituodavo balsuoti prieš ar iš viso nebalsuodavo už komunistus, buvo laikomi sovietinės santvarkos priešais ir patirdavo represijas (Tininis, 2009, p. 9). Lietuvoje taip pat buvo vykdomas religinis persekiojimas suiminėjant bei ištremiant kunigus, areštuojant asmenis siekiančius švęsti religines šventes bei kitaip represuojant visą religinę bendruomenę (Tininis, 2009, p. 34). *„Kritiškai vertinti rusinimo politiką, juo labiau jai priešintis, buvo griežtai draudžiama“* (Tininis, 2009, p. 13). Tai iliustruoja, kaip sovietų valdžia persekiojo lietuvių tautą, vykdydama represijas dėl politinių, nacionalinių, kultūrinių ir religinių priežasčių.

Romos statuto 7 straipsnio 1 dalies „e“ punkte įtvirtintas įkalinimas ir „f“ punkte įtvirtintas kankinimas, taip pat atspindi Sovietų Sąjungos vykdytuose veiksmuose Lietuvoje. NKVD vykdė rezistentų areštus ir kankinimus, o teismuose buvo teisiami partizanai ir kiti rezistentai, o kai kuriems paskirta ir mirties bausmė (Tininis, 2009, p. 23 ir 25).

SSRS įvykdyti nusikaltimai Lietuvoje – masiniai trėmimai, represijos, kankinimai, persekiojimas, įkalinimas bei sistemingas teroras prieš civilius gyventojus – atitinka nusikaltimus žmoniškumui, įtvirtintus Romos statuto 7 straipsnyje. Sovietų okupacijos laikotarpiu Lietuva neteko reikšmingos dalies savo gyventojų dėl represijų ir trėmimų. Prievartinė rusifikacija, informacijos cenzūra, antisemitinė ir antireliginė politika, kartu su sistemingu lietuvių inteligentijos, dvasininkijos ir aktyviausių visuomenės narių persekiojimu, atspindi Sovietų Sąjungos tikslą – palaužti Lietuvos politinę tautą ir ją integruoti į SSRS sudėtį ne tik fizinėmis, bet ir ideologinėmis priemonėmis. Nepaisant to, kad Sovietų Sąjunga pasaulyje buvo vertinama kaip viena iš nacių režimą nugalėjusių valstybių, jos vykdytos politikos ir nusikaltimų pobūdis Lietuvoje rodo, jog SSRS režimas

pats buvo atsakingas už sunkius nusikaltimus žmoniškumui, tačiau šie nusikaltimai nesulaukė tokio pat tarptautinio pasmerkimo kaip nacistiniai nusikaltimai.

Karo nusikaltimų sąvoka formavosi kartu su tarptautinės teisės raida ir jos apibrėžimas buvo nuolat tikslinamas dėl besikeičiančių istorinių aplinkybių. Pirmieji karo nusikaltimų apibrėžimai atsirado kodifikuojant paprotinę tarptautinę teisę, ypač 1899 ir 1907 m. Hagos konvencijose, kuriose buvo nustatytos kariaujančių šalių teisės ir pareigos bei civilių apsaugos principai. Vėliau ši sąvoka buvo išplėta 1945 m. Niurnbergo tribunolo įstatų 6 straipsnyje. Po Antrojo pasaulinio karo, buvo priimtos 1949 m. Ženevos konvencijos, kurios nustatė detalesnes taisykles dėl civilių apsaugos, karo belaisvių teisių ir okupuotų teritorijų valdymo. Galiausiai, 1998 m. Romos statuto (kuris įsigaliojo 2002 m.) 8 straipsnyje buvo kodifikuotas išsamus, bet ne baigtinis, karo nusikaltimų sąrašas ir nustatyta baudžiamoji atsakomybė Tarptautiniame baudžiamajame teisme už juos.

Karo nusikaltimai yra apibrėžiami kaip pažeidimai, įvykdyti ginkluoto konflikto metu, įskaitant šalies okupaciją, pažeidžiantys tarptautinės teisės normas, nepriklausomai nuo to ar buvo oficialiai paskelbtas karas; taip pat veiksmai, kurie negali būti pateisinami **karine būtinybe** (1907 m. Hagos konvencijos, 1945 m. Niurnbergo tribunolo statuto 6 straipsnis, 1949 m. Ženevos konvencijos ir jų papildomi protokolai, 1998 m. Romos statuto 8 straipsnis, etc.). Paprastai karinę būtinybę viršijantys veiksmai apima neproporcingą civilių naikinimą bei žiaurų elgesį su jais. Be to, karo nusikaltimai gali būti susiję su tokių priemonių, kurios nėra būtinos kariniam tikslui pasiekti ir kurios yra žalingos civiliams gyventojams, naudojimu.

Lietuvos kontekste, vieni sunkiausių Sovietų Sąjungos karo nusikaltimų buvo susiję su priverstine mobilizacija. Kaip įtvirtinta 1907 metų Hagos IV Konvencijos 23 straipsnio „h“ punkte *„kariaujančiai šaliai draudžiama versti priešiškos šalies piliečius dalyvauti karo veiksmuose, nukreiptuose prieš jų šalį“*. Tačiau šių reikalavimų nebuvo laikomasi Sovietų Sąjungos okupacijos Lietuvoje metu. 1944-1945 metais Sovietų Sąjunga jėga privertė stoti į sovietinę kariuomenę ir prisiekti priešo valstybei daugiau nei 100 000 Lietuvos vyrų (Tininis, 2009, p. 38). Vyrų, kurie atsisakė tarnauti sovietų kariuomenėje buvo *„prilyginami partizanams ar kitiems pagrindžio dalyviams, todėl su jais neretai buvo elgiamai kaip su ginkluotojo pasipriešinimo kovotojais: grasinama kalėjimu ar mirtimi, jie areštuojami, kankinami ir net sušaudomi“* (Tininis, 2009, p. 38-39). Po Antrojo pasaulinio karo priverstinė mobilizacija Lietuvoje tęsėsi ir *„Lietuvos vyrai turėdavo rinktis tarnybą kariuomenėje arba kalėjimą“* (Tininis, 2009, p. 43). Tokia prievarta pažeidė ir 1949 metų Ženevos konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu 51 straipsnį, kuriame teigiama, kad

„okupuojanti valstybė negali versti Konvencijos saugomų asmenų tarnauti savo ginkluotosiose pajėgose ar pagalbinėse jos dalyse. Draudžiamas bet koks spaudimas ar propaganda, agituojanti savanoriškai stoti į karo tarnybą“. Taigi priverstinė mobilizacija, SSRS vykdyta Lietuvoje, pažeidė tiek Hagos IV Konvencijos, tiek Ženevos Konvencijų keliamus reikalavimus, todėl turi būti laikoma karo nusikaltimu, kuris nusikalstamų veiksmų įvykdymo metu buvo uždraustas tarptautinėje teisėje ir turėjo būti žinomas SSRS valdžios institucijoms.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, tačiau Sovietų Sąjungos kariuomenė vis dar liko šalyje. 1991 metų sausį, Sovietų Sąjungos ginkluotos karinės pajėgos stojo prieš tūkstančius beginklių civilių užimdami Spaudos rūmus, Vilniaus televizijos bokštą, Lietuvos radijo ir televizijos pastatą bei kitus objektus (Juodkaitė-Granskienė, 2022, p. 13). Tokių veiksmų metu buvo nužudyta 14 asmenų, o šimtai buvo sužeisti. Šie įvykiai tapo pagrindu vienai reikšmingiausių karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui bylų Lietuvoje, susijusių su komunistinių režimų atsakomybe.

Nors šie nusikaltimai įvyko 1991 metais, bylos inicijavimui, nagrinėjimui ir sprendimo priėmimui prireikė daugiau nei 30 metų. 2022 m. birželio 30 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėmė nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022, kurioje 67 užsienio piliečiai buvo nuteisti už tai, kad tyčia, vykdydami ir remdami kitos valstybės SSRS ir organizacijos Sovietų Sąjungos komunistų partijos politiką dideliu mastu ir sistemingai užpuldinėti civilius, persekiojo civilius dėl politinių ir nacionalinių motyvų, juos žudė, sunkiai sutrikdė jiems sveikatą (BK, 2000, 100 straipsnis), agresijos ir tarptautinio ginkluoto konflikto metu žudė tarptautinės humanitarinės teisės saugomus asmenis (BK, 2000, 101 straipsnis), nežmoniškai elgėsi su tarptautinės humanitarinės teisės saugomais asmenimis, juos sunkiai sužalojo, naudojo bauginimo ir teroro priemones, neteisėtai suvaržė ir atėmė jiems laisvę (BK, 2000, 103 straipsnio 1 dalis), įsakė vykdyti ir vykdė tarptautinės humanitarinės teisės draudžiamą karo ataką prieš civilius (BK, 2000, 111 straipsnio 1 dalis), pažeisdami Lietuvos tarptautinių sutarčių ir visuotinai pripažintų tarptautinių papročių dėl karo priemonių nuostatas, įsakė karo veiksmuose panaudoti ir panaudojo uždraustas karo priemones (BK, 2000, 112 straipsnis).

Įdomu tai, kad ši byla buvo nagrinėjama nedalyvaujant beveik visiems kaltinamiesiems. Nors ikiteisminio tyrimo metu buvo paskelbta visų nuteistųjų paieška ir jų atžvilgiu buvo išduoti Europos arešto orderiai, jų įvykdyti nepavyko. Vienas iš tokių asmenų, Michailas Golovatovas, 2011 m. liepos mėn. buvo sulaikytas Austrijoje, tačiau Lietuvos Respublikai

nebuvo perduotas (Juodkaitė-Granskienė, 2022, p. 15). Tai rodo, kad baudžiamosios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus įgyvendinimas yra sudėtingas procesas, ypač kai kaltinamieji gyvena užsienyje. Tai taip pat pabrėžia tarptautinio bendradarbiavimo stiprinimo svarbą bei veiksmingesnių mechanizmų, užtikrinančių arešto orderio vykdymą, poreikį. Sausio 13-osios byla „*patvirtino negausią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, kuri buvo formuojama iki šiol nagrinėjant genocido, karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui*“ (Juodkaitė-Granskienė, 2022, p. 13).

SSRS veiksmai Lietuvoje, įskaitant priverstinę mobilizaciją ir agresiją 1991 m. sausio 13-ąją, atitinka tarptautinėje teisėje draudžiamus karo nusikaltimus. Visų pirma, atsakomybė už priverstinę mobilizaciją, pažeidžiančią 1907 m. Hagos ir 1949 m. Ženevos konvencijas, vis dar nėra įgyvendinta, o Sausio 13-osios nusikaltimai, nors ir pasiekė nacionalinius teismus, tačiau didelė dalis nuteistųjų vis dar nėra sulaikyti ir išvengia laisvės atėmimo bausmių vykdymo.

1.2.2. Šiaurės Korėjos vykdomi nusikaltimai žmoniškumui

Korėjos Liaudies Demokratinė Respublika (toliau – Šiaurės Korėja), susikūrusi 1948 m., yra autoritarinė valstybė, kurią jau daugiau kaip 70 metų valdo trys Kimų šeimos kartos. Nors 2009 metais Šiaurės Korėja atsisakė nuorodų į komunizmą savo konstitucijoje, praktikoje jo principai tebėra įgyvendinami. „*Komunizmas atliko pagrindinį vaidmenį Šiaurės Korėjos raidoje, nes lėmė jos ideologijos, socialistinės sistemos ir užsienio politikos raidą*“ (Pateman, 2023, p. 1). Remiantis komunizmo principais, Šiaurės Korėjoje buvo įtvirtinta represinė sistema, kuri lėmė sistemingus žmogaus teisių pažeidimus ir nusikaltimus žmoniškumui. Žinios apie Šiaurės Korėjos gyventojų kasdienybę pasiekia tarptautinę bendruomenę ne tik per pabėgėlių liudijimus, bet ir per tarptautinių organizacijų atliktus tyrimus.

2013 metais Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryba (toliau – Taryba) įsteigė Žmogaus teisių Korėjos Liaudies Demokratinėje Respublikoje tyrimo komisiją (toliau – Komisija), kuriai buvo suteikti įgaliojimai ištirti sistemingus, plačiai paplitusius ir sunkius žmogaus teisių pažeidimus Šiaurės Korėjoje, siekiant užtikrinti visišką atsakomybę už juos (UN Human Rights Council, 2013, Resolution A/HRC/RES/22/13). 2014 metais Komisija Tarybai pateikė išsamių išvadų ataskaitą, kurioje detaliai aprašomi Šiaurės Korėjoje vykdomi veiksmai, prilyginami nusikaltimams žmoniškumui ir net genocidui.

Didžioji dalis Šiaurės Korėjoje vykdomų nusikaltimų lemia vieną sunkiausių nusikaltimų žmoniškumui – nužudymą (Romos Statutas, 1998, 7 straipsnio 1 dalies „a“ punktas).

Pavyzdžiui, prieigos prie maisto ribojimas, suteikiant pirmumą aukštesnės Songbun³ klasės asmenims, tarptautinės humanitarinės pagalbos, skirtos maistui, priėmimo vilkinimas bei bado kaip bausmės taikymas sulaikymo įstaigose lemia gyventojų mirtis bei yra glaudžiai susijęs su kankinimo bei kitų nežmoniško elgesio draudimų pažeidimais. Šiaurės Korėjoje kankinimai yra įprastas tardymo proceso elementas, ypač su politiniais nusikaltimais susijusiose bylose (Komisija, 2014, 840 punktas). Asmenys turintys kitokią politinę nuomonę yra laikomi valstybės priešais ir yra siunčiami į politines kalėjimo stovyklas vadinamomis „kvanliso“⁴ už nusikaltimus, kurie dažnai nėra sunkūs pažeidimai, kur jiems įvykdomos egzekucijos (Komisija, 2014, 845 punktas). Šiaurės Korėjoje taip pat vykdomi seksualiniai nusikaltimai įskaitant prievartavimus, priverstinius abortus ir kitokį seksualinį smurtą. Be to, šie nusikaltimai dažnai vykdomi diskriminaciniais pagrindais. Pavyzdžiui, repatrijuotos nėščios moterys dažnai verčiamos pasidaryti abortą, o tokią praktiką lemia rasistinis požiūris į asmenis iš Kinijos ir siekis nubausti moteris, kurios išvyko iš šalies, o jei kūdikis gimsta, valdžios institucijos jį nužudo (Komisija, 2014, A/HRC/25/CRP.1, 489 punktas).

Galiausiai Komisija nustatė, kad Šiaurės Korėjoje buvo vykdomi ir tebėra vykdomi šie nusikaltimai žmoniškumui – gyventojų naikinimas, žudymas, pavergimas, kankinimas, įkalinimas, prievartavimas (išžaginimas), priverstiniai abortai ir kitoks seksualinis smurtas, persekiojimas dėl politinių, religinių, rasinių ir lytinių priežasčių, prievartinis gyventojų perkėlimas, prievartinis asmenų dingimas ir nežmoniškas veiksmas sąmoningai sukeliant ilgalaikį badą (Komisija, 2014, 1033 punktas; Romos Statutas, 1998, 7 straipsnis).

Šiaurės Korėjoje vykdomi nusikaltimai žmoniškumui yra glaudžiai susiję su komunizmo ideologija ir represine sistema, kuri įtvirtinta tiek šalies politiniame, tiek socialiniame gyvenime. Nors tarptautinės organizacijos aktyviai atlieka nusikaltimų tyrimus ir reikalauja atsakomybės už šiuos pažeidimus, realūs pokyčiai Šiaurės Korėjoje nevyksta, o vyriausybė ir toliau ignoruoja tarptautines rekomendacijas. Žmogaus teisių Korėjos Liaudies Demokratinėje Respublikoje tyrimo komisija pabrėžė, kad „*turi būti išardytos visos priežiūros, indoktrinacijos ir represijų struktūros, kurių vienintelis tikslas – vykdyti žmogaus teisių pažeidimus*“ (Komisija, 2014, 1194 punktas). Nepaisant šių raginimų, žmogaus teisių pažeidimai ir toliau tęsiasi, o Šiaurės Korėjos valdžia nesiruošia keisti savo politikos. Tai rodo, kad, nepaisant tarptautinių pastangų ir įrodymų apie nusikaltimus

³ Kor. 성분 (seong-bun) – tai Š. Korėjos klasių sistema, kuri nustato asmens socialinį statusą remiantis jo šeimos kilme ir ištikimybe režimui

⁴ Kor. 관리소 (kwan-li-so)

žmoniškumui, atsakomybė už juos lieka neįgyvendinta, o daugelio nekaltų žmonių kančios ir mirtys vis dar lieka nenubaustos.

1.3 Politinių ir socialinių grupių genocidas

Pirmą kartą genocidas buvo pripažintas nusikaltimu pagal tarptautinę teisę 1946 metais Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje 96(I), o įtvirtintas kaip savarankiškas nusikaltimas 1948 m. Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį (toliau – Genocido konvencija). Remiantis Genocido Konvencijos 2 straipsniu genocidas apibrėžiamas kaip „veika, kuria siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę“.

Nusikalstami veiksmai prieš politines ir socialines grupes, įvykdyti SSRS ir tebevykdomi Šiaurės Korėjoje, paprastai nepatenka į Genocido Konvencijos taikymo sritį, tačiau tai nereiškia, kad šie nusikaltimai negali būti laikomi genocidu. Genocido Konvencija yra tik vienas iš šaltinių, kuriuose pateikiamas genocido nusikaltimo apibrėžimas ir dėl genocido nusikaltimo sudėties nėra vieningo požiūrio tarp teisės mokslininkų. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Baudžiamajame Kodekse (toliau – BK) genocido apibrėžimas yra platesnis nei Genocido konvencijoje. BK įtvirtinta, kad genocidu taip pat laikoma veikla, kuria buvo siekiama fiziškai sunaikinti socialinę arba politinę grupę (BK 99 straipsnis). Rengiant Genocido Konvenciją buvo pateikti siūlymai įtraukti šias grupes, tačiau dėl politinių priežasčių (pagrindė dėl SSRS pasipriešinimo) šios grupės nebuvo įtrauktos į genocido apibrėžimą Konvencijoje (Žalimas, 2010, p. 6).

Nors Genocido Konvencija nesuteikia apsaugos politinėms ir socialinėms grupėms, remiantis tam tikrais tarptautinių teismų praktikoje pateiktais išaiškinimais ir platesniu genocido apibrėžimo interpretavimu, galima analizuoti SSRS vykdytą genocidą prieš partizanus ir inteligentiją bei politinį-socialinį genocidą, vykdomą Šiaurės Korėjoje.

1.3.1. SSRS vykdytas partizanų bei inteligentijos genocidas

Pagal Lietuvos Respublikos įstatymo dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą 2 straipsnį, „Lietuvos žmonių žudymas ar kankinimas, jos gyventojų deportavimas, padaryti SSRS okupacijos ir aneksijos Lietuvoje metais, atitinka tarptautinės teisės normose numatyto genocido nusikaltimo požymius“. Tačiau, nors Lietuvos teisėje sovietų nusikaltimai laikomi genocidu, daug sunkiau įrodyti tokio nusikaltimo egzistavimą tarptautinės teisės atžvilgiu. Vis dėlto, kvalifikavus SSRS veiksmus Lietuvoje kaip genocidą atsiveria platesnės galimybės taikyti tarptautinę baudžiamąją atsakomybę už tokius veiksmus.

„Svarbus komunistinių nusikaltimų bruožas buvo represijos, nukreiptos prieš ištisas nekaltų žmonių kategorijas, kurių vienintelis „nusikaltimas“ buvo priklausymas toms kategorijoms“ (Council of Europe, 2005, 28 punktas). Būtent politiniu arba socialiniu statusu remiantis SSRS žudė, trėmė, kankino ir kitaip bandė išnaikinti partizanus bei kitus asmenis, nepritariančius sovietų valdžiai, ir aukštesnįjį socialinį sluoksnį – buržuaziją, inteligentiją, turtingus ir išsilavinusius Lietuvos žmones. Šie veiksmai buvo tikslingi, siekiant sumažinti pasipriešinimą sovietų valdžiai, įtvirtinti komunizmą Lietuvoje ir sunaikinti svarbiausią Lietuvos valstybės sluoksnį.

Prof. dr. Dainius Žalimas išsamiai aprašo sovietų nusikaltimų mastą Lietuvoje sovietų okupacijos laikotarpiais 1940-1941 m. ir 1944-1991 m. 2010 m. vasario 24-26 d. Prahoje vykusioje konferencijoje dėl komunistinių režimų nusikaltimų (angl. *Conference on the Crimes of Communist Regimes*), jis pranešė, kad „nuo sovietų okupacijos nukentėjo iki milijono Lietuvos gyventojų (apie trečdalis gyventojų), o dėl sovietinių represijų, trėmimų ir egzodo Lietuva neteko apie penktadalio gyventojų“ (Žalimas, 2010, p. 7). Sovietų režimas vykdė nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus, įskaitant masinius žudymus, kankinimus, deportacijas, areštus ir priverstinę mobilizaciją. Šia politika buvo siekiama išardyti politinę tautą, įskaitant valstybės pareigūnus, karininkus, visuomenės veikėjus, intelektualus, dvasininkus ir akademinę bendruomenę – aktyviausius asmenis, galinčius imtis vieningų veiksmų ir pasipriešinti (Žalimas, 2010, p. 11-12).

Atsižvelgiant į tokių nusikaltimų mastą ir aiškų kryptingumą sunaikinti Lietuvos visuomenės pagrindą sudarančias socialines bei politines grupes, SSRS vykdyti veiksmai turėtų būti vertinami kaip turintys genocido požymių, nepaisant to, kad pagal tarptautinę teisę genocido sąvoka įprastai taikoma tik nacionalinėms, etninėms, rasinėms ir religinėms grupėms. Sovietų represijos, nukreiptos prieš partizanus, inteligentiją ir kitus pasipriešinimo dalyvius, nebuvo atsitiktinės – jos buvo vykdomos sistemiškai ir kryptingai, siekiant palaužti Lietuvos tautos atsparumą bei priverstinai ją asimiliuoti į sovietinę sistemą.

2019 metais Europos Parlamentas priėmė Rezoliuciją dėl Europos atminimo svarbos Europos ateičiai, kurioje pripažino, kad komunistiniai režimai vykdė **genocidą** (Europos Parlamentas, 2019, 3 punktas). Ši rezoliucija pabrėžia, kad totalitarinių režimų nusikaltimai, įskaitant genocidą, turi būti įvardijami ir vertinami vadovaujantis vienodais standartais, nepriklausomai nuo ideologinių skirtumų. Taigi ir sovietinio režimo vykdytas genocidas prieš Lietuvos gyventojus – apimantis masines represijas, priverstinį trėmimą ir sąmoningą bandymą sunaikinti politines bei socialines grupes – negali būti ignoruojamas ar sumenkinamas.

Nors tarptautinėje teisėje genocido sąvoka neapima politinių ir socialinių grupių, tačiau Lietuvos baudžiamajame kodekse šios grupės yra įtrauktos. Būtent šiuo pagrindu už partizanų genocidą Lietuvoje buvo teisiami V. Vasiliauskas bei S. Drėlingas. 2005 m. V. Vasiliauskas buvo nuteistas už tai, kad 1953 m. kartu su kitais MGB darbuotojais apsupo ir užpuolė partizanus J. A. ir A. A., kurie to užpuolimo metu buvo nušauti, t.y. fiziškai sunaikinti kaip atskirai **politinei** grupei priklausę pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-158/2005).

2016 m. S. Drėlingas nuteistas už tai, kad, 1956 m. veikdamas kartu su sulaikymo grupių nariais, dalyvavo slaptoje operacijoje sulaikant partizanų pulkininką A. R., slapyvardžiu „Vanagas“, bei šio žmoną – partizanę B. M., slapyvardžiu „Vanda“. „Vanagas“ buvo kankinamas, sunkiai sužalotas, tardomas ir galiausiai fiziškai sunaikintas kaip atskiros **nacionalinės-etninės-politinės** grupės – lietuvių ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacijai narys. O „Vanda“, aštuonerių metų terminui deportuota į lagerį kaip atskiros **nacionalinės-etninės-politinės** grupės – lietuvių ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacijai – narė. Taip S. Drėlingas padėjo sovietų okupacinės valdžios atstovams prieš „Vanagą“ ir „Vandą“ įvykdyti genocido veiksmus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-18-648/2016, 1 punktas).

Tiek Vasiliauskas, tiek Drėlingas pateikė peticijas į Europos žmogaus teisių teismą (toliau – EŽTT) teigdami, kad buvo pažeistas Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau – EŽTK) 7 straipsnis, kuriama įtvirtintas „nėra nusikaltimo be įstatymo“ (lot. *nullum crimen sine lege*) principas. Jie teigė, kad nusikaltimų padarymo metu – atitinkamai 1953 ir 1956 metais – politinės grupės genocidas nebuvo įtvirtintas kaip nusikaltimas nei tarptautinėje, nei nacionalinėje teisėje.

EŽTT abiejų asmenų atžvilgiu priėmė skirtingus sprendimus. 2015 m. byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, EŽTT nustatė EŽTK 7 straipsnio pažeidimą, nes nusikaltimo padarymo metu **politinės** grupės genocidas nebuvo draudžiamas nusikaltimas. Tačiau 2016 m. LAT ištaisė šią aiškinimo klaidą ir Drėlingo byloje partizanus apibūdino **nacionalinės-etninės-politinės** grupės požymiais. 2019 m. EŽTT sprendime byloje *Drėlingas prieš Lietuvą*, EŽTT pripažino, kad EŽTK 7 straipsnis nebuvo pažeistas, nes „pagal įstatymą konstatavimas bent vieno naikinamos nacionalinės ar etninės, ar politinės grupės (jos dalies) požymio yra pakankamas pagrindas (esant ir kitiems genocido sudėties požymiams) taikyti BK 99 straipsnį“ (EŽTT, 2019, 50 punktas). Tai buvo pirmas kartas, kai tarptautinė

teisminė institucija pripažino sovietų režimo vykdytą genocidą Lietuvoje (Sagatienė, 2022, p. 403)

Taigi nors politinės grupės genocidas ir nebuvo draudžiamas pagal tarptautinę teisę nusikaltimo padarymo metu, partizanus laikant kartu ir nacionalinės bei etninės grupės dalimi, Drėlingas teisingai apkaltintas nacionalinio ir etninio genocido nusikaltimu, kuris buvo uždraustas nuo 1948 m. Genocido Konvencijos įsigaliojimo.

Atsižvelgiant į sovietų okupacijos metu vykdytas kryptingas represijas prieš partizanus, inteligentiją ir kitus pasipriešinimo valdžiai dalyvius, šie veiksmai turi aiškius genocido nusikaltimo požymius, nepaisant to, kad tarptautinėje teisėje genocido sąvoka tradiciškai taikoma tik nacionalinėms, etninėms, rasinėms ir religinėms grupėms. Lietuvos teisinė praktika, remdamasi platesniu genocido aiškinimu, sudarė prielaidas pripažinti partizanų bei inteligentijos persekiojimą kaip genocidą, o EŽTT *Drėlingas prieš Lietuvą* byloje patvirtino šio požiūrio teisėtumą. Dvilė Sagatienė teigia, kad „*Baltijos šalių kontekste nebaudžiamumas tam tikru mastu vis dar egzistuoja, tačiau Lietuvos taikomos teisinės strategijos, ypač EŽTT, prisideda prie platesnių pastangų spręsti šias problemas*“ (Sagatienė, 2022, p. 402). Tai atskleidžia ne tik būtinybę užtikrinti teisinį sovietinio režimo nusikaltimų įvertinimą, bet ir parodo, kaip tarptautinės teisės raida gali priklausyti nuo valstybių pastangų praplėsti tarptautinių nusikaltimų sampratą, siekiant istorinio teisingumo ir visuotinės atsakomybės už komunistinių režimų padarytą žalą.

1.3.2. Šiaurės Korėjos režimo vykdomas politinis genocidas

Šiaurės Korėjos gyventojai yra diskriminuojami pagal Songbun sistemą, kuri visus piliečius suskirsto į tris socialines-politines grupes: lojalius, nepatikimus ir priešiškus (Collins, 2012, p. 6-7). Pagal Songbun sistemą kiekvienas Šiaurės Korėjos gyventojas suskirstomas į politinę naudą arba kliūtį režimui, taip siekiant izoliuoti ir (arba) pašalinti tariamas vidaus politines grėsmes (Collins, 2012, p. 6). Šis statusas lemia ne tik asmens galimybes gauti maisto davinius, bet ir tikimybę patekti į politinių kalinių stovyklą.

Žemiausioji Songbun sistemos klasė vertinama kaip nelojali ir priešiška valstybės vykdomai politikai. „*Šios klasės narius režimas laiko klasiniais priešais ir jie patiria didžiausią diskriminaciją visoje šalyje įsidarbinimo, karinės tarnybos, išsilavinimo, maisto, būsto, medicininės priežiūros ir kitų galimybių atžvilgiu*“ (Collins, 2012, p. 7). Songbun sistema turi panašumų su nacistinėje Vokietijoje ir Sovietų Sąjungoje taikytomis diskriminuojančiomis represinėmis priemonėmis, tačiau, priešingai nei šiose valstybėse, Šiaurės Korėjoje tokia nusikalstama praktika tebėra vykdoma iki šių dienų. Nepaisant

tarptautinių organizacijų pastangų, veiksmingos priemonės sustabdyti Šiaurės Korėjos režimo nusikaltimus vis dar nėra įgyvendintos.

Songbun sistemos pagrindu Š. Korėjoje yra vykdomi nusikaltimai žmoniškumui – žmonės savavališkai suimami ir išsiunčiami į politines kalėjimo stovyklas („kvanliso“), kur yra kankinami ar net nužudomi. *„Per daugiau nei penkis dešimtmečius politinių kalėjimų stovyklose ir kitose vietose buvo sunaikinta šimtai tūkstančių kalinių“* (Komisija, 2014, 1155 punktas). Tokie valstybės vykdomi veiksmai kai asmenys yra persekiojami ir naikinami remiantis ne jų padarytais darbais, bet jų socialiniu ar politiniu statusu, turėtų būti laikomi genocidu.

Kaip nurodo Komisija, *„Korėjos Liaudies Demokratinės Respublikos politinių kalėjimų stovyklose kalinių populiacija sistemingai naikinama badu, priverstiniu darbu, egzekucijomis, kankinimais, seksualiniu smurtu, įskaitant išprievartavimus, ir reprodukcinių teisių atėmimu per bausmes, priverstinius abortus ir kūdikių žudymą“* (Komisija, 2014, 842 punktas). Politinėse kalėjimų stovyklose kalinius priverčiant badauti, vykdant kankinimus, mirties bausmes, kūdikių žudymą, atliekamas nužudymo nusikaltimas, kurį draudžia tiek tarptautinė teisė, įskaitant Romos Statutą, tiek nacionalinės teisės aktai. Šie nusikaltimai vykdomi sąmoningai ir tikslingai siekiant išnaikinti politinę opoziciją valstybės valdžiai. *„Tokius nusikaltimus galima apibūdinti kaip politinį genocidą“* (Komisija, 2014, 1158 punktas).

Kaip jau minėta, pagal Genocido konvenciją politinės ir socialinės grupės nepatenka į saugumų grupių sąrašą, tačiau keliant klausimą dėl genocido Šiaurės Korėjoje, svarbu atsižvelgti į šioje konvencijoje pateikiamus apibrėžimus. Genocido konvencijoje nurodomi veiksmai, kurie laikomi genocidu, jeigu yra siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors grupę asmenų. Tokie veiksmai kaip *„tos grupės narių žudymas; rimtų fizinio ar psichikos sužalojimų darymas tos grupės nariams; tyčinis sudarymas tai grupei tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis apgalvotai siekiama fiziškai sunaikinti ją visą ar jos dalį; priemonių, kuriomis siekiama riboti tai grupei priklausančių žmonių gimstamumą, panaudojimas; prievartinis vienos tokios grupės vaikų perdavimas kitai“* – laikomi draudžiamais pagal Genocido Konvencijos 2 straipsnį ir pagal vėlesnius tarptautinės teisės aktus, įskaitant 2002 m. Romos statutą.

Genocido sąvokos aiškinimo klausimas ne kartą kilo tarptautinių teismų praktikoje. 1998 metais Tarptautinis baudžiamasis tribunolas Ruandai (toliau – Ruandos tribunolas) priėmė sprendimą byloje *Prokuroras v. Jean-Paul Akayesu*, kurioje tribunolo kolegija nagrinėjo

klausimą, ar Genocido konvencijoje išvardintos keturios grupės – nacionalinė, etninė, rasinė ar religinė – yra vienintelės, kurios turi teisę gauti apsaugą, ar taip pat bet kuri kita **stabili ir nuolatinė** asmenų grupė gali gauti apsaugą pagal šią konvenciją (ICTR, *Prosecutor v. Akayesu*, 1998, 516 punktas). Tribunolo kolegija teigė, kad kuriant Genocido konvenciją genocido nusikaltimas buvo suvokiamas kaip nukreiptas tik prieš „stabilias“ grupes, kurios yra nuolatinės ir kurių narystę lemia gimimas (ICTR, *Prosecutor v. Akayesu*, 1998, 511 punktas). Nors įprastai politinės ar socialinės grupės neatitiktų šio apibrėžimo, kadangi tokių grupių narystę gali kisti, žvelgiant į situaciją Šiaurės Korėjoje, negalima daryti tokios išvados.

Norint pakilti į aukštesnę Songbun sistemos kategoriją, reikia visą gyvenimą būti atsidavusiam Kimų šeimos režimui, partijai ir jų mokymams, o tokie atvejai yra beveik neįmanomi. Asmenį nuteisus už politinį nusikaltimą, nukris ne tik jo Songbun lygis, bet ir jo šeimos narių bei iki trečiojo laipsnio giminaičių, o toks statusas persiduos iš kartos į kartą (Collins, 2012, p. 7). Be to, už tokius politinius nusikaltimus asmuo įkalinamas kartu su trimis jo šeimos narių kartomis, kurios gali būti nužudytos (Collins, 2012, p. 7). Taigi Songbun lygis perduodamas politinių kalinių palikuoniams ir giminaičiams, kurie dar nėra gimę. Toks skirstymas neturi nieko bendro su asmens individualiomis savybėmis, o tik su priklausymu tam tikrai grupei – politiniams priešams.

Songbun sistema, suskirstanti visus Šiaurės Korėjos gyventojus į klases pagal jų lojalumą valstybės valdžiai, įtvirtina socialinę ir politinę diskriminaciją kaip valstybės vykdomos politikos dalį. Toks piliečių skirstymas lemia ne tik jų padėtį visuomenėje, bet ir galimybes išgyventi. Žemiausiai šios sistemos klasei priskirti asmenys patiria sistemingą persekiojimą, kuris apima ne tik jų pačių, bet ir jų šeimos narių bei palikuonių įkalinimą, kankinimus ar net nužudymą.

Remiantis tarptautinių teismų praktika ir genocido sąvokos plečiamuoju aiškinimu, Šiaurės Korėjos režimo vykdomi nusikaltimai prieš politines-socialines grupes turi būti vertinami kaip genocidas. Nors Genocido konvencija nenumato politinių ir socialinių grupių apsaugos, Ruandos tribunolo išaiškinimai rodo, kad genocidas gali būti vykdomas ir prieš stabilias, nuolatinės bei paveldimumu grindžiamas grupes. Kadangi Songbun sistema Šiaurės Korėjoje lemia ne tik politiškai nelojalaus asmens, bet ir jo palikuonių bei tolimesnių giminaičių statusą ir likimą, ši situacija atitinka minėtus stabilumo, nuolatinumo ir paveldimumo kriterijus.

2. Esamų atsakomybės taikymo mechanizmų tarptautinėje teisėje analizė

Viena pagrindinių tarptautinės baudžiamosios teisės problemų yra nebaudžiamumas už sunkius tarptautinius nusikaltimus, tokius kaip nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai ir genocidas, kuriuos vykdė komunistiniai režimai. Tarptautinė teisė numato įvairius atsakomybės mechanizmus, tarp jų – nacionalinius teismus, mišrius tribunolus ir tarptautinius baudžiamuosius teismus, kurie gali vykdyti jurisdikciją tarptautinių nusikaltimų atžvilgiu.

Visų pirma, už savo piliečių atliktus nusikaltimus baudžiamąją atsakomybę turėtų taikyti nacionaliniai teismai. Tačiau komunistinių režimų atveju nusikaltimus dažnai vykdė valdžioje esantys asmenys arba valstybės institucijų įgalioti asmenys, todėl atsakomybė dažnai nėra įgyvendinama. Ian Brownlie vertina nacionalinių teismų vaidmenį kaip epizodinį ir nenuoseklų bei teigia, kad „*vyriausybių nenoras patraukti baudžiamojon atsakomybėn savo piliečius neišvengiamai sudaro dalį politinio pagrindo steigti tarptautinius baudžiamuosius teismus*“ (Brownlie, 2008, 594). Nacionaliniai teismai taip pat turi galimybę iškelti bylas prieš kitų šalių piliečius pagal universalios jurisdikcijos principą, tačiau šis procesas susiduria su įvairiais iššūkiais, įskaitant valstybių vadovų imunitetą, atsakingų asmenų vengimą pasirodyti teisme, sunkumus įgyvendinant arešto orderius ir įrodymų rinkimo apribojimus.

Jeigu nacionaliniai teismai nepajėgia užtikrinti atsakomybės, atsiranda galimybė kreiptis į tarptautines teismines institucijas, kurios gali patraukti atsakomybėn asmenis už tarptautinius nusikaltimus (pvz., Tarptautinis baudžiamasis teismas) arba laikyti atsakinga pačią valstybę už įvykdytus nusikaltimus (pvz., Tarptautinis teisingumo teismas). Be to, tarptautinėmis sankcijomis taip pat galima „bausti“ valstybes už nusikaltimų vykdymą arba nesiėmimą veiksmų sustabdyti jų vykdymą šalyje.

Doc. dr. Dovilė Sagatienė teigia, kad „*nuo 1990 m. sumažėjo galimybės nubausti nusikaltėlių ir išaiškinti sovietinių nusikaltimų aplinkybes nustatant nukentėjusiuosius. Daugumoje atsikūrusių šalių buvęs komunistinis elitas išsaugojo savo pozicijas politikoje, todėl už sovietmečio nusikaltimus de facto buvo paskelbta amnestija*“ (Sagatienė, 2022, p. 401-402). Tačiau net ir simbolinis teisminis nusikaltimų nagrinėjimas turi reikšmės istorinio teisingumo įgyvendinimui. Taip pat, baudžiamųjų bylų iškėlimas gali būti atgrasymo nuo kai kurių žmogaus teisių pažeidimų priemonė ir reikšminga faktų nustatymo priemonė (Kim, 2024, p. 8-9). Šiuo metu Šiaurės Korėjoje vis dar vykdomi sunkūs tarptautiniai nusikaltimai, tačiau pastangos juos sustabdyti neduoda vaisių. Todėl vien proceso

inicijavimas nacionaliniame ar tarptautiniame teisme gali būti svarbus žingsnis nusikaltimų prevencijos link.

Šiame skyriuje analizuojama individuali baudžiamoji atsakomybė nacionaliniuose teismuose ir Tarptautiniame baudžiamajame teisme, taip pat valstybių atsakomybė Tarptautiniame teisingumo teisme bei šių atsakomybės taikymo mechanizmų veiksmingumas užtikrinant teisės normų laikymąsi tarptautiniu mastu. Taip pat aptariamas tarptautinių sankcijų vaidmuo, siekiant nubausti valstybes už tarptautinių aktų pažeidimus ir atgrasyti nuo tolimesnių pažeidimų.

2.1. Nacionalinių teismų vaidmuo (universalios jurisdikcija)

Universalios jurisdikcija – tai principas, leidžiantis valstybėms vykdyti baudžiamąją (tam tikrais atvejais ir civilinę⁵) jurisdikciją dėl sunkiausių tarptautinių nusikaltimų, nepriklausomai nuo to, kur jie buvo įvykdyti, ar kokia yra įtariamojo ar aukų pilietybė (Frodé, 2024, p. 464). Šis principas taikomas tokiems nusikaltimams kaip genocidas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai ir kiti. Nacionaliniai teismai, pasinaudodami universaliąja jurisdikcija, veikia kaip tarptautinės bendruomenės teisės vykdytojai (Varney, Zduńczyk, 2020, p. 3).

Universalios jurisdikcija yra įtvirtinta daugelio šalių nacionaliniuose teisės aktuose. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7 straipsnis numato, kad asmenys atsako pagal Lietuvos baudžiamąją teisę, *„nesvarbu, kokia jų pilietybė ir gyvenamoji vieta, taip pat nusikaltimo padarymo vieta bei tai, ar už padarytą veiką baudžiama pagal nusikaltimo padarymo vietos įstatymus“* jeigu jie padaro tarptautinėse sutartyse numatytus nusikaltimus (BK 7 straipsnis). Šis teisinis reguliavimas atspindi tarptautinius įsipareigojimus kovoti su sunkiais nusikaltimais ir užtikrinti, kad kaltininkai neliktų nenubausti, net jei nusikaltimas buvo padarytas už valstybės ribų, o toje šalyje teisminės institucijos nesiruošia tirti šio nusikaltimo.

Tarptautiniai įsipareigojimai persekioti nusikaltimą padariusį asmenį, neatsižvelgiant į tai, kur buvo padaryti nusikaltimai, atspindi įvairiose tarptautinėse sutartyse. Pavyzdžiui, 1949 m. Ženevos konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu 146 straipsnyje, kuriame numatyta, kad valstybės įsipareigoja *„ieškoti asmenų, kurie kaltinami įvykdę ar įsakę įvykdyti tuos rimtus pažeidimus, ir, nepaisant jų tautybės, perduoti juos savo teismams“*.

⁵ Akehurst M., Malanczuk P. 2000. *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas „Pagal tarptautinę teisę universalios jurisdikcija iš esmės neapsiriboja vien baudžiamąja teise“ (p. 150)

1984 m. Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimą taip pat įtvirtina pareigą valstybėms persekioti kankinimus padariusius asmenis. Visų pirma, valstybės turi nustatyti jurisdikciją dėl kankinimo nusikaltimų, jei įtariamasis yra jų teritorijoje, net jei nusikaltimas padarytas už jų ribų, o jei valstybė neišduoda įtariamojo, ji privalo perduoti bylą savo kompetentingoms institucijoms baudžiamajam persekiojimui (JT Konvencijos prieš kankinimą 5 straipsnio 2 dalis; 7 straipsnio 1 dalis). Romos Statuto preambulėje taip pat pažymima, kad „*kiekvienos valstybės pareiga yra patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenis, atsakingus už tarptautinių nusikaltimų padarymą*“.

Šiame kontekste svarbi 1998 m. A. Pinochet byla, kurioje universalioji jurisdikcija buvo taikoma siekiant patraukti atsakomybėn buvusį Čilės diktatorių. Nepavykus Pinochet patraukti atsakomybėn Čilėje, 1996 m. karinių represijų aukos pateikė baudžiamuosius skundus Ispanijoje prieš šį Čilės vadovą. „*Nors dauguma nusikaltimų buvo įvykdyti Argentinoje ir Čilėje, Ispanijos teismai leido nagrinėti bylas Ispanijoje, remdamiesi Ispanijos teisės aktuose ir tarptautinėje teisėje įtvirtintu universalios jurisdikcijos principu dėl žmogaus teisių pažeidimų*“ (Human Rights Watch, 1998). Pinochet atvykus į Jungtinę Karalystę jis buvo suimtas pagal Ispanijos išduotą arešto orderį. Tarptautinė nevyriausybinė organizacija „Human Rights Watch“ apibūdino Pinochet suėmimą kaip „įspėjamąjį skambutį“ (angl. wake-up call) tironams visame pasaulyje. Tačiau ne mažiau svarbus šios bylos poveikis buvo ir tai, kad ji suteikė vilties kitoms aukoms, jog jos gali patraukti savo kankintojus atsakomybėn užsienyje (Human Rights Watch, 1998). Nors Pinochet galiausiai nebuvo nuteistas, nes mirė 2006 metais, „*įspūdingiausias Pinochet bylos požymis buvo tas, kad Ispanijos teisėjas turėjo teisę įsakyti suimti Pinochet už nusikaltimus, padarytus pagrinde Čilėje ir prieš Čilės piliečius*“ (Human Rights Watch, 1998). Šis atvejis parodo, kaip universalioji jurisdikcija gali būti taikoma siekiant užtikrinti atsakomybę už represijas ir žmogaus teisių pažeidimus, net jei už nusikaltimus atsakingas yra valstybės vadovas ir tos valstybės teisminės institucijos nesiruošia imtis veiksmų patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn.

Sekant Pinochet bylos pavyzdžiu, universalią jurisdikciją galima įgyvendinti ir prieš dabartinį Š. Korėjos lyderį Kim Jong-Un ir kitus atsakingus valstybės pareigūnus. Tokį siūlymą pateikė ir Komisija ištyrusi nusikaltimus vykdomus Šiaurės Korėjoje ir kvalifikavusi juos kaip nusikaltimus žmoniškumui, nes toks atsakomybės įgyvendinimas nepriklauso nuo valstybės sutikimo (Komisija, 2014, 1201 punktas). Pagrindinės problemos, kurios galėtų apsunkinti universalios jurisdikcijos taikymą prieš Kim Jong-Un, yra susijusios su valstybių vadovų imunitetu, taip pas su teisiniais apribojimais, susijusiais

su teismo procesu *in absentia* ir ribotais įrodymų rinkimo metodais (Kim, 2024, p. 8). Nepaisant galimų kliūčių, universalios jurisdikcijos taikymas, kaip parodyta Pinochet byloje, gali suteikti teisinį pagrindą persekioti net ir valstybių vadovus, kurie yra atsakingi už rimtus žmogaus teisių pažeidimus, kai jie išvengia teisingumo savo šalyje. Vis dėlto tokia galimybė kol kas išlieka tik teorinė, nes iki šiol nė vienas užsienio teismas nėra patraukęs atsakomybėn Šiaurės Korėjos nusikaltėlių remdamasis universalia jurisdikcija (Kim, 2024, p. 4).

SSRS nusikaltimų atveju, taip pat būtų galima taikyti baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus universalios jurisdikcijos pagrindu, t.y. už tokius nusikaltimus už kuriuos nustatyta atsakomybė tarptautinių sutarčių pagrindu. Nagrinėjant 1991 m. sausio 13-osios bylą Lietuvoje buvo remiamasi BK 7 straipsniu įtvirtinančiu universalią jurisdikciją. Kita vertus, LAT konstatavo, kad nagrinėjamos veikos „patenka į Lietuvos Respublikos teismų jurisdikciją ne tik universaliosios jurisdikcijos pagrindu, bet ir dėl to, kad buvo padarytos Lietuvos valstybės teritorijoje (BK 4 straipsnis)“ (LAT nutartis 2022 m. birželio 30 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022, 63 punktas). Sprendimas sausio 13-osios byloje priimtas tik 2022 metais, nors tiriami nusikaltimai padaryti 1991-aisiais. Tai rodo koks ilgas ir sudėtingas yra karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui nagrinėjimo procesas.

Šiuo metu nėra žinomų atvejų, kai užsienio teismai būtų teisiškai sėkmingai patraukę sovietų nusikaltėlius atsakomybėn universalios jurisdikcijos pagrindu. Dauguma bylų dėl SSRS nusikaltimų buvo nagrinėjamos tų šalių, kuriose jie buvo įvykdyti, nacionaliniais teisiniais pagrindais (pvz., Lietuva, Latvija, Estija ir kt.). Remiantis TRIAL International duomenimis, universalios jurisdikcijos pagrindu inicijuota apie 300 bylų visame pasaulyje, tačiau nė viena iš jų nesusijusi su komunistinių režimų nusikaltimais SSRS ar Šiaurės Korėjoje⁶.

Vis dėlto, yra buvę bandymų patraukti atsakomybėn Kinijos Liaudies Respublikos (toliau – Kinijos) piliečius už nusikaltimus Tibete. Tas pats Ispanijos nacionalinis teismas, kuris 1998 m. išdavė arešto orderį buvusiam Čilės diktatoriui A. Pinochet, 2013 m. pateikė kaltinimus buvusiam Kinijos prezidentui Hu Jintao ir kitiems atsakingiems asmenims dėl nusikaltimų žmoniškumui, kankinimų ir genocido prieš Tibeto gyventojus. Tai buvo svarbus žingsnis visuotinio teisingumo link, siekiant patraukti baudžiamojon atsakomybėn Kinijos komunistų partijos vadovybę (International Campaign for Tibet, 2013). Tačiau

⁶ <https://ujim.trialinternational.org/>

Kinija atsisakė bendradarbiauti su Ispanijos teismu, neišdavė kaltinamųjų ir spaudė Ispanijos valdžią nutraukti tyrimą, grasindama politinėmis pasekmėmis (International Campaign for Tibet, 2013). Galiausiai Ispanijoje buvo pakeisti įstatymai, apribojantys universalios jurisdikcijos taikymą, todėl bylos prieš Kinijos piliečius buvo nutrauktos. Pagal naujas taisykles, Ispanijos teisėjai gali nagrinėti užsienyje įvykdytus nusikaltimus žmoniškumui tik tada, kai įtariamasis yra ispanas arba Ispanijoje gyvenantis užsienietis. Šiuo atveju bylą inicijavo Tibeto vienuolis, turintis Ispanijos pilietybę, tačiau nusikaltimai buvo įvykdyti už Ispanijos teritorijos ribų, o kaltininkai nebuvo ispanai. Nors Ispanijos valdžia teigė, kad nauji įstatymai nebuvo tiesioginis atsakas į Kinijos spaudimą⁷, kiti autoriai mano, kad Kinijos grasinimai materializavosi į įstatymų pakeitimus Ispanijoje⁸. Tai dar kartą parodo, koks sudėtingas procesas yra universalios jurisdikcijos įgyvendinimas ir kaip glaudžiai jis susijęs su šalių tarptautiniais santykiais bei tarptautine politika. Remiantis šiuo pavyzdžiu galima daryti išvadą, kad nors universalios jurisdikcijos pagrindu buvo patraukti atsakomybėn kai kurių komunistinių režimų atstovai, šis atvejis rodo, kad komunistiniai režimai turi didelę galią ir įtaką tarptautinėje bendruomenėje bei sugeba naudoti spaudimą kitoms valstybėms, kad išvengtų atsakomybės.

Universalios jurisdikcijos principas yra svarbus tarptautinės teisės instrumentas, leidžiantis užtikrinti atsakomybę už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, nepriklausomai nuo jų padarymo vietos ar kaltininko bei aukos pilietybės. Nacionaliniai teismai, remdamiesi šiuo principu, gali prisidėti prie tarptautinio teisingumo užtikrinimo. Tačiau praktikoje šis mechanizmas išlieka teorinis, kadangi nėra žinomų precedentų, kai užsienio teismai būtų sėkmingai patraukę atsakomybėn SSRS ar Šiaurės Korėjos režimo atstovus universalios jurisdikcijos pagrindu.

Pinochet byla parodo universalios jurisdikcijos taikymo galimybes ir iššūkius, ypač kai teisingumo siekiama dėl valstybės vadovų įvykdytų nusikaltimų. Vis dėlto ilgai trunkantys teisiniai procesai, kaip matyti sausio 13-osios byloje (nagrinėta beveik 30 metų) ir Pinochet byloje (kurioje teisingumas nebuvo įvykdytas dėl jo mirties), rodo, kad kovos su nusikaltimais žmoniškumui procesas yra ne tik sudėtingas, bet ir dažnai užtrunka itin ilgai.

⁷ <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-28000937> „Madrid denies the new law is a response to complaints by Beijing.“

⁸ <https://savetibet.org/chinas-former-leader-hu-jintao-indicted-for-policies-in-tibet-by-spanish-court/> „In both lawsuits the Chinese leaders named answered the judges through the Chinese embassy, saying they would not cooperate in the lawsuits they described as ‘false’ and adding that there would be ‘consequences’ if the Spanish government did not withdraw the cases. These consequences materialized in a change of the law in Spain, limiting the application of universal jurisdiction.“

Be to, didelių valstybių politinis spaudimas, kaip matyti Ispanijos bandyme patraukti atsakomybėn Kinijos piliečius už nusikaltimus Tibete, dažnai riboja realias galimybes patraukti atsakomybėn už tokius nusikaltimus atsakingus asmenis. Ypač komunistinių režimų įvykdytų nusikaltimų kontekste, universalios jurisdikcijos principas dažniausiai lieka tik teorine galimybe, o ne praktikoje veiksmingai taikomu mechanizmu.

2.2. Tarptautinės teisminės institucijos

2.2.1. Tarptautinis baudžiamasis teismas (individuali baudžiamoji atsakomybė)

Tarptautinis baudžiamasis teismas (toliau – TBT) buvo įsteigtas 1998 m., kai 60 valstybių pasirašė Romos statutą, o veiklą pradėjo 2002 m. Tai tarptautinis mechanizmas, skirtas užtikrinti individualią baudžiamąją atsakomybę už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus. Romos Statuto preambulėje pažymima, kad *„padariusieji labai sunkius nusikaltimus, verčiančius viso pasaulio visuomenę susirūpinti, neturi likti nenubausti ir baudžiamoji atsakomybė už juos turi būti užtikrinta imantis priemonių nacionaliniu lygiu bei stiprinant tarptautinį bendradarbiavimą“*. Jame taip pat numatyta, kad TBT turi jurisdikciją nagrinėti genocido, nusikaltimų žmoniškumui, karo nusikaltimų bei agresijos nusikaltimų bylas (Romos Statutas, 1998, 5 straipsnio 1 dalis). Komunistinių režimų nusikaltimai, ypač jų nebaudžiamumo problema, kelia būtinybę ištirti, ar TBT galėtų ir kaip galėtų patraukti atsakomybėn asmenis, atsakingus už šiuos nusikaltimus pagal Romos statutą. Pagrindiniai iššūkiai, susiję su Tarptautiniu baudžiamuoju teismu, apima TBT jurisdikcijos ribas, teismo priklausomybę nuo valstybių bendradarbiavimo ir priverstinio sprendimo įgyvendinimo trūkumą.

Visų pirma, svarbu apibrėžti Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcijos galiojimą laike. Remiantis Statuto 11 straipsnio 1 dalimi, Teismo jurisdikcijai priklauso tik nusikaltimai, padaryti po šio Statuto įsigaliojimo, t.y. nuo 2002 metų. Jurisdikcija *ratione temporis* užkerta galimybę TBT nagrinėti klausimus, susijusius su atsakomybe už komunistinius nusikaltimus, įvykdytus Lietuvoje XX amžiuje. Antras TBT jurisdikcijos apribojimas yra tai, kad Teismas gali įgyvendinti savo jurisdikciją tik remdamasis nusikaltimo vieta arba asmens pilietybe. Tai reiškia, kad TBT turi jurisdikciją tirti nusikaltimus, įvykusius valstybėje, kuri yra Romos statuto šalis, arba kai nusikaltimo kaltininkas yra šio statuto šalies pilietis, nepriklausomai nuo to, kur įvyko nusikaltimas (Romos Statutas, 1998, 12 straipsnio 2 dalis). Šioje vietoje akivaizdu, kad SSRS padaryti nusikaltimai Lietuvos teritorijoje XX amžiuje nepatenka į TBT jurisdikciją, nes jie buvo įvykdyti iki Romos statuto priėmimo, be to, nei SSRS, nei Lietuva nebuvo Romos statuto šalimis nusikaltimų padarymo metu.

Iš vienos pusės galėtų atrodyti, kad iš penkių tebeegzistuojančių komunistinių valstybių – Kinijos, Kubos, Šiaurės Korėjos, Laos ir Vietnamo – nė vienas asmuo šiuo metu negali būti patrauktas atsakomybėn TBT, nes nė viena iš šių šalių nėra pripažinusi jo jurisdikcijos. Kita vertus, jei nusikaltimas įvykdytas TBT pripažįstančios šalies teritorijoje, TBT turi teisę vykdyti jurisdikciją, net jei nusikaltimo kaltininkai yra valstybės, nepripažįstančios TBT, piliečiai.

TBT jurisdikcijos taikymo pagal nusikaltimo įvykdymo vietą pavyzdžiu gali būti 2010 m. TBT vykdytas preliminarus tyrimas dėl tariamai Šiaurės Korėjos padarytų tarptautinės teisės pažeidimų Korėjos Respublikos (toliau – Pietų Korėja) teritorijoje. 2010 m. TBT prokuratūra paskelbė pradėjusi preliminarų tyrimą, siekdama įvertinti, ar du incidentai, įvykę Geltonojoje jūroje – Pietų Korėjos karo laivo „Cheonan“ nuskandinimas 2010 m. kovo 26 d., kurio metu žuvo 46 žmonės, ir Yeonpyeong salos apšaudymas 2010 m. lapkričio 23 d., per kurį žuvo 4 žmonės (du civiliai ir du kariškiai), o dar 66 buvo sužeisti (50 civilių ir 16 kariškių), – gali būti laikomi karo nusikaltimais pagal Romos statutą (ICC, OTP, 2014, 30 punktas). Korėjos Respublika yra Romos statuto šalis nuo 2002 m., todėl TBT turi jurisdikciją nagrinėti veiksmus, padarytus Korėjos Respublikos teritorijoje arba laivuose ir orlaivuose, įregistruotuose Korėjos Respublikoje 2003 m. ar vėliau. Nors galiausiai šis preliminarus tyrimas buvo nutrauktas dėl įrodymų nepakankamumo, kad Šiaurės Korėja sąmoningai taikėsi į civilius gyventojus ar civilinius objektus, svarbi buvo TBT įtvirtinta pozicija, jog esant įvykdytam teritorinės jurisdikcijos reikalavimui (t. y. nusikaltimui įvykus Romos statuto šalies teritorijoje), TBT gali vykdyti jurisdikciją prieš atsakingus asmenis (ICC, OTP, 2014, 40 punktas). Taigi, nors preliminarus tyrimas ir buvo nutrauktas, TBT išlieka pasirengęs nagrinėti galimus karo nusikaltimus Korėjos pusiasalyje, jei ateityje atsirastų naujų įrodymų ar įvyktų naujų incidentų, kurie pažeistų Romos statutą. Tai pabrėžė ir prokurorė, pažymėjusi, kad bet kokie ateityje įvykdyti nusikaltimai, patenkantys į TBT jurisdikciją, gali tapti naujo tyrimo pagrindu (ICC, OTP, 2014, 83 punktas).

Kita problema, kurią galima išvelgti analizuojant Teismo praktiką, yra Teismo priklausomybės nuo valstybių bendradarbiavimo problema bei priverstinio sprendimo įgyvendinimo trūkumas. „*TBT neturi jokių realių įgaliojimų vykdyti arešto orderius ar prašymus pateikti informaciją ir neturi policijos pajėgų ar kariuomenės įtariamiesiems gaudyti. Todėl TBT beveik visiškai priklauso nuo valstybių bendradarbiavimo, kad įtariamieji nusikaltėliai būtų patraukti atsakomybėn*“ (Hillebrecht, Straus, 2017, p. 163). Be kita ko, svarbu pažymėti, kad Tarptautiniame baudžiamajame teisme negali vykti procesas in

absentia, t.y. negalima nagrinėti bylos, kai kaltininkas nedalyvauja TBT posėdyje (Romos Statutas, 1998, 63 straipsnis). Pavyzdžiui, 2009 metais Teisme buvo iškelta byla prieš Sudano prezidentą Omarą Al-Baširą (angl. Omar Hassan Ahmad Al Bashir), kuriam buvo pareikšti kaltinimai dėl genocido, karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui Darfūro konflikte 2003-2008 metais. 2008 m. liepos 14 d. TBT prokuratūra pateikė prašymą dėl arešto orderio išdavimo prieš Al-Baširą, remdamiesi jo tariama atsakomybe už šiuos nusikaltimus, nukreiptus prieš Fur, Masalit ir Zaghawa etnines grupes Darfūre (*Prosecutor v. Omar Al Bashir*, 2009, 4 punktas). Tai buvo pirmas atvejis, kai pareigas einantis valstybės vadovas buvo kaltinamas Tarptautiniame baudžiamajame teisme. Nors buvo išleistas ne vienas TBT dokumentas, skatinantis Romos statuto šalis bendradarbiauti su TBT ir perduoti Al-Baširą TBT jurisdikcijai, jis iki šiol nėra suimtas, todėl teisingumas TBT negali būti vykdomas. Kaip pažymi S. Muhammad, B. Holá ir A. Dirkzwager, „*TBT priklausomybė nuo valstybių, kurios yra politiniai veikėjai, pasirenkantys bendradarbiauti arba nebendradarbiauti dėl politinių priežasčių, lėmė tai, kad pats TBT tapo politizuotas, o tai trukdo jam vykdyti savo darbą*“ (Muhammad et al, 2021, p. 141). Ši situacija rodo, kad be valstybių bendradarbiavimo, TBT neturi priverstinio mechanizmo, kuris užtikrintų, kad būtų įvykdytas teisingumas prieš sunkiausiais tarptautiniais nusikaltimais kaltinamus asmenis, o tai veda prie išvados, kad TBT efektyvumas yra aiškiai ribotas. Nors ir galima teigti, kad TBT atlieka ne tik teisingumo vykdymo funkciją, bet ir turi atgrasomąjį poveikį, vis dėlto, „*jei valstybės su TBT bendradarbiauja savanoriškai ir nenuosekliai, tuomet bet koks galimas atgrasomasis poveikis tampa silpnėsnis*“ (Hillebrecht, Straus, 2017, p. 165).

Vienas iš trijų būdų iškelti bylą TBT, numatytą Romos statute, yra atvejis, kai dėl vieno ar kelių 5-ajame Statuto straipsnyje numatytų nusikaltimų į prokurorą kreipiasi JT Saugumo Taryba, vadovaudamasi Jungtinių Tautų Chartijos VII skyriumi (Romos Statutas, 1998, 13 straipsnio „b“ punktas). Tai reiškia, kad JT Saugumo Taryba gali perduoti bylą nagrinėti TBT net tuo atveju, jei nusikaltimai įvyko valstybėje, kuri nėra Romos statuto šalis. Toks mechanizmas buvo pritaikytas ir minėtoje Al-Baširo byloje, nes Sudanas nebuvo pripažinęs TBT jurisdikcijos. Tokiu būdu būtų galima kreiptis į TBT dėl Šiaurės Korėjos lyderių ir kitų atsakingų asmenų. Komisija taip pat rekomenduoja, kad Saugumo Taryba perduotų Š. Korėjos situaciją Tarptautiniam baudžiamajam teismui, kad šis imtųsi veiksmų pagal savo jurisdikciją. (Komisija, 2014, 1225 punktas). Tačiau šis būdas praktiškai sunkiai įgyvendinamas komunistinių režimų nusikaltimų atveju, nes nuolatinės JT Saugumo Tarybos narės Kinija ir Rusija, turinčios veto teisę, dažnai blokuoja iniciatyvas prieš savo sąjungininkus. Kaip pažymi C. Hillebrecht ir S. Straus, „*Saugumo Tarybai dažniausiai*

perduodami klausimai, kai atitinkama valstybė neturi aiškaus globėjo tarp 5 nuolatinių JT Saugumo Tarybos narių“ (Hillebrecht, Straus, 2017, p. 166). Kadangi Šiaurės Korėja palaiko glaudžius santykius su Kinija ir Rusija, bet kokie bandymai inicijuoti bylą prieš Š. Korėjos piliečius už tarptautinius nusikaltimus būtų greičiausiai vetuojami ir neturėtų realios perspektyvos.

Per daugiau nei 20 metų Tarptautiniame baudžiamajame teisme buvo iškeltos vos 33 bylos (ICC, 2025c). TBT teisėjai išdavė 60 arešto orderių, tačiau tik 22 asmenys buvo suimti ir perduoti teismui, o 31 asmuo vis dar yra laisvėje; 7 kaltinimai buvo atšaukti dėl kaltinamųjų mirties (ICC, 2025a). Iš viso priimta tik 11 apkaltinamųjų nuosprendžių, o tai kelia rimtų abejonių dėl Teismo veiksmingumo. Nors kai kurie autoriai teigia, kad nuosprendžių skaičius nėra vienintelis teismo efektyvumo rodiklis⁹, tokia statistika vis dėlto parodo TBT ribotumą vykdamas teisingumą. Įdomu ir tai, kad iš 33 nagrinėtų bylų net 30 buvo susijusios su Afrikos valstybėmis, o nė viena byla nebuvo inicijuota dėl komunistinių režimų nusikaltimų.

Tarptautinis baudžiamasis teismas, nors ir atlieka svarbų vaidmenį tarptautinėje teisėje, susiduria su reikšmingais iššūkiais užtikrinant atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus. TBT jurisdikcija yra ribojama tiek laiko (ji taikoma tik nusikaltimams, įvykdytiems po 2002 m. liepos 1 d.), tiek teritorijos ir asmenų pilietybės atžvilgiu. Jei nusikaltimai buvo įvykdyti iki šios datos arba jei juos padarė ne Romos statutą pripažįstančios šalies pilietis ir jie įvyko ne tokios šalies teritorijoje, TBT neturi jurisdikcijos, todėl tokie nusikaltimai išlieka nebaudžiami šiame tarptautiniame teisme.

SSRS atveju, nusikaltimai, įvykdyti Lietuvoje 1940–1991 m., išlieka už TBT jurisdikcijos ribų, nes nusikaltimų įvykdymo metu Romos statutas dar nebuvo įsigaliojęs, o nei Lietuva, nei SSRS nebuvo jo šalys. Šiaurės Korėjos atveju, TBT galėtų imtis tyrimo dėl Šiaurės Korėjos piliečių įvykdytų nusikaltimų Romos statuto šalyje, pvz., Pietų Korėjoje. Tačiau dėl Š. Korėjos atsisakymo bendradarbiauti su TBT Prokuratūra ir dėl įrodymų trūkumo šiuo metu jokie tyrimai dėl nusikaltimų nėra vykdomi. Be to, bylą galėtų inicijuoti JT Saugumo Taryba, kreipdamasi į TBT prokurorą pagal Romos statuto 13 straipsnį. Tokiu atveju nebūtina, kad nusikaltimai būtų įvykdyti Romos statuto šalyje, todėl būtų galima ištirti visus nusikaltimus žmoniškumui, vykdomus Šiaurės Korėjoje nuo 2002 metų. Tačiau šis scenarijus yra labai mažai tikėtinas, nes nuolatinės JT Saugumo Tarybos narės – Kinija ir

⁹ Muhammad, 2021, p. 148

Rusija, turinčios veto teisę, greičiausiai blokuotų tokią iniciatyvą dėl glaudžių Šiaurės Korėjos santykių su šiomis valstybėmis.

Nors Romos statuto preambulėje Teismas įsipareigoja „*nesitaikstyti su tokius nusikaltimus padariusių asmenų nebaudžiamumu ir taip užkirsti kelią panašioms nusikaltimams*“, realybė rodo, kad šie tikslai nesuderinami su pasiektais rezultatais. Tarptautinis baudžiamasis teismas buvo įkurtas siekiant užtikrinti atsakomybę už sunkius tarptautinius nusikaltimus, tačiau atsakingi asmenys ir toliau sugeba išvengti teisingumo, nebaudžiamai vykdydami nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus bei genocidą.

2.2.2. Tarptautinis teisingumo teismas (valstybės atsakomybė)

Tarptautinis Teisingumo Teismas (toliau – TTT) buvo įsteigtas 1945 m. remiantis Jungtinių Tautų įstatais ir pradėjo veiklą 1946 m. kaip Jungtinių Tautų pagrindinė teismo institucija, pakeitusi Nuolatinį tarptautinį teisingumo teismą, atsakinga už tarptautinių ginčų **tarp valstybių** sprendimą (TTT Statuto 1 straipsnis). Skirtingai nei Tarptautinis baudžiamasis teismas, TTT **nesprendžia** baudžiamosios atsakomybės taikymo klausimų. „*TTT jurisdikcijai priklauso visos bylos, kurias šalys perduoda jam spręsti, ir visi klausimai, specialiai numatyti Jungtinių Tautų įstatuose ir galiojančiose tarptautinėse sutartyse bei konvencijose*“ (TTT Statuto 36 straipsnio 1 dalis). Taigi, TTT kompetencija apima tarptautinių sutarčių ar bet kurio kito tarptautinės teisės klausimo aiškinimą, fakto, kuris, jeigu būtų ištirtas, būtų laikomas tarptautinio įsipareigojimo pažeidimu, ir reparacijų už šį pažeidimą dydžio nustatymą (TTT Statuto 36 straipsnio 2 dalis). Tarptautinio Teisingumo Teismo veiklos efektyvumą riboja keli iššūkiai, įskaitant privalomos TTT jurisdikcijos nebuvimą, priverstinio sprendimų vykdymo mechanizmo trūkumą ir nuolatinį JT Saugumo Tarybos narių veto teisės naudojimą.

Svarbiausias iššūkis, su kuriuo susiduria Tarptautinis Teisingumo Teismas, yra susijęs su jo jurisdikcija (Gozie Ogbodo, 2012, p. 99). Kaip ir TBT atveju, TTT neturi privalomos jurisdikcijos visoms pasaulio valstybėms bet kokių teisiniu klausimu. TTT jurisdikcijos ribos nustatytos TTT Statuto 36 straipsnyje, kuriame įtvirtinta būtinybė gauti abiejų šalių sutikimą ir TTT jurisdikcijos pripažinimą, kad teismas galėtų nagrinėti ginčą. Iš vienos pusės, galimybė atsisakyti TTT jurisdikcijos silpnina teismo vaidmenį, suteikdama pažeidimus padariusioms valstybėms galimybę išvengti atsakomybės ir užkirsti kelią teisingumui vykdymui. Iš kitos pusės privalomas sprendimų įgyvendinimas pažeistų nesikišimo į valstybės reikalus ir suvereniteto principus.

Kita problema yra priverstinio sprendimo vykdymo mechanizmo trūkumas ir JT Saugumo Tarybos narių veto teisės naudojimas. Pagal JT Chartijos 94 straipsnį, valstybės privalo vykdyti TTT sprendimus, o JT Saugumo Taryba yra atsakinga už tokių sprendimų vykdymo užtikrinimą. Tokia JT Saugumo tarybos funkcija numatyta JT Chartijoje: „jeigu kuri nors bylos šalis nevykdo Teismo sprendimu jai nustatyto įsipareigojimo, kita šalis gali kreiptis į Saugumo Tarybą, kuri prireikus gali pateikti rekomendacijas arba imtis sprendimui vykdyti reikalingų priemonių“ (JT Chartijos 94 straipsnio 2 dalis). Tačiau nuolatinės JT Saugumo Tarybos narės su veto teise gali blokuoti tokius sprendimus, todėl TTT sprendimų vykdymas priklauso nuo politinės situacijos. Keturios iš penkių – Rusija, JAV, Prancūzija ir Kinija – nuolatinių Saugumo Tarybos narių jau yra pasinaudojusios šia teise ir atmetusios privalomą teismo jurisdikciją (Gozie Ogbodo, 2012, p. 107). Todėl galima daryti išvadą, kad šios valstybės ir toliau naudosis veto teise, jei bus bandoma priimti sprendimus jų nenaudai JT Saugumo taryboje. Kaip teigia, dr. S. Gozie Ogbodo, jei „didysis penketukas“ išlaikys neproporcingai didelę įtaką, TTT nešališkumas ir vientisumas išliks pažeisti (Gozie Ogbodo, 2012, p. 107).

Vienas reikšmingiausių TTT sprendimų buvo byloje *Bosnija ir Hercegovina prieš Serbiją ir Juodkalniją*, kurioje nagrinėta Serbijos atsakomybė pagal Genocido konvenciją dėl genocido Bosnijoje. Šis sprendimas parodė, kad TTT gali nustatyti valstybės atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, net jei ji jų tiesiogiai nevykdė. Tai kelia klausimą, ar panašus teisinis mechanizmas galėtų būti pritaikytas ir komunistinių režimų nusikaltimams nagrinėti, ypač SSRS atveju.

1993 m. Bosnija ir Hercegovina (toliau – Bosnija) kreipėsi į TTT, remdamasi Genocido konvencijos 9 straipsnyje įtvirtinta TTT jurisdikcija, teigdama, kad Serbija ir Juodkalnija skatino etninę neapykantą, apginklavo Srpskos karines pajėgas ir yra atsakingos už 1995 m. Srebrenicos žudynes, kurių metu buvo nužudyta daugiau nei 8 000 Bosnijos musulmonų. Vienas iš esminių šios bylos aspektų buvo atsakovo tinkamumo klausimas. Srebrenicos žudynės įvyko dar egzistavus Jugoslavijai, todėl Serbija ir Juodkalnija ginčijo, kad negali būti atsakingos už Jugoslavijos veiksmus kaip šios valstybės teisių perėmėjos. Vis dėlto, TTT nustatė, kad Serbija perėmė Jugoslavijos tarptautinius įsipareigojimus, įskaitant Genocido konvencijos ratifikavimą, o Juodkalnija, 2006 m. tapusi nepriklausoma valstybe, nebegalėjo būti laikoma atsakove šioje byloje (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, 2007, 77 punktas). Galiausiai, TTT pripažino, kad Serbija nebuvo tiesiogiai atsakinga už genocido įvykdymą, tačiau ji buvo pripažinta kalta už tai, kad neįvykdė pareigos užkirsti kelią genocidui ir neperdavė kaltininkų Tarptautiniam baudžiamajam

tribunolui buvusiai Jugoslavijai (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, 2007, 471 punktas). Reikšminga TTT išvada šioje byloje buvo tai, kad Serbija, kaip buvusios Jugoslavijos teisių perėmėja, buvo pripažinta atsakinga už šios valstybės veiksmus, nepaisant to, kad Jugoslavija jau nebeegzistavo.

Iš vienos pusės gali atrodyti, kad Rusijos Federaciją būtų galima patraukti atsakomybėn už Sovietų sąjungos veiksmus XX amžiuje, remiantis teisių perėmėjo atsakomybe už tarptautinius nusikaltimus. Tarptautinėje teisėje priimtina laikyti, kad „1991 m. iširus Varšuvos paktui ir žlugus Sovietų Sąjungai, Rusijos Federacija tapo pagrindine teisių perėmėja ir perėmė SSRS vaidmenį įvairiuose tarptautiniuose forumuose“, įskaitant narystę Jungtinėse Tautose ir JT Saugumo taryboje (NATO, 2021). Prof. dr. Dainius Žalimas taip pat iškėlė idėją, kad Lietuva galėtų kreiptis į TTT dėl žalos atlyginimo iš Rusijos Federacijos, kaip SSRS teisių tęsėjos, už tarptautinės teisės pažeidimus SSRS okupuotoje Lietuvoje, kadangi valstybė atsako už savo tarptautinės teisės pažeidimus, nepriklausomai nuo jos vidaus režimo ar jo kaitos (Žalimas, 2009a). Tačiau tokia galimybė egzistuoja tik teoriniame lygmenyje.

Visų pirma, TTT gali nagrinėti ginčą tik kai abi šalys yra davusios sutikimą ginčą spręsti TTT. Toks sutikimas gali būti duodamas keliais būdais, kurie numatyti TTT Statuto 36 ir 37 straipsniuose. Tačiau Rusijos Federacija nėra pripažinusi TTT privalomosios jurisdikcijos pagal Statuto 36 straipsnio 2 dalį, todėl Lietuva negalėtų vienašališkai perduoti ginčo Teismui. Be to, šalys nėra sudariusios specialaus susitarimo perduoti konkretų ginčą TTT jurisdikcijai (TTT Statuto 36 straipsnio 1 dalis).

Kauno apylinkės teismo teisėja dr. S. Gervienė socialinių mokslo daktaro disertacijoje iškelia idėją, kad Lietuva gali kreiptis į TTT pagal Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą nuostatas (toliau – Konvencija prieš kankinimą). Konvencijos prieš kankinimą 30 straipsnio 1 dalyje numatyta teisė bet kuriai iš ginčo šalių perduoti ginčą svarstyti TTT, pateikiant prašymą pagal šio teismo statutą. Dr. Gervienės nuomone, Lietuva gali kreiptis į TTT dėl to, kad Rusijos Federacija, būdama SSRS teisių ir pareigų tęsėja, neįgyvendino SSRS priimtų įsipareigojimų pagal Konvencijos prieš kankinimą 14 straipsnio 1 dalį, t.y., savo teisine sistema neužtikrino, kad „nukentėjusysis nuo kankinimo veikos gautų žalos atlyginimą ir turėtų įgyvendinamą teisę į teisingą ir deramą kompensaciją, įskaitant lėšas, kiek įmanoma, visiškai rehabilitacijai“ (Gervienė, 2018, p. 27).

Vis dėlto tokia idėja būtų sunkiai įgyvendinama praktikoje. Pirmiausia, kreiptis į TTT pagal Konvencijos dėl kankinimo 30 straipsnį galima „pateikiant prašymą pagal šio teismo statutą“ (Konvencijos dėl kankinimo 30 straipsnio 1 dalis). Tai reiškia, kad turi būti laikomasi TTT Statuto nuostatų, įskaitant privalomą TTT jurisdikcijos pripažinimą. Kadangi Rusija nėra pripažinusi TTT jurisdikcijos, Lietuva neturi teisės vienašališkai perduoti ginčo TTT, nes pagal TTT Statutą reikalingas abiejų šalių sutikimas arba teismo jurisdikcijos pripažinimas (TTT Statuto 36 straipsnis). Be to, šalys įgyja teisę perduoti ginčą svarstyti TTT tik pirmiausia pabandžius ginčą spręsti derybomis, o vėliau arbitražo teisme (Konvencijos dėl kankinimo 30 straipsnio 1 dalis). Nors kartais gali pakakti ir konsultacijų ir nuomonių apsikeitimo, Lietuvos ir Rusijos situacijoje tokie veiksmai nebuvo pradėti, todėl Lietuva neturi teisės kreiptis į TTT.

Taip pat, Konvencijos dėl kankinimo 1-ajame straipsnyje numatyta, kad kankinimas apima tik tuos veiksmus, kurie sukelia fizinį ar psichologinį skausmą ir kančias. Nors Lietuva gali reikšti pretenzijas dėl žalos atlyginimo neužtikrinimo, šis pažeidimas, nors ir rimtas, nėra laikomas kankinimu pagal konvenciją. Dar svarbu paminėti, kad Lietuva prisijungė prie Konvencijos prieš kankinimą tik 1996 metais, todėl klausimas dėl šios konvencijos retroaktyvaus taikymo taip pat keltų papildomų teisinių problemų. Taigi galima daryti išvadą, kad remiantis TTT Statuto 36 straipsnio 2 dalies „c“ punktu, Lietuva negalėtų kreiptis į TTT dėl galimo tarptautinio įsipareigojimo pažeidimo.

Galiausiai vertėtų pažymėti, kad Lietuva vis dėlto gali bandyti kreiptis į TTT, tikėdamasi, kad Rusija, nors ir nėra iš anksto pripažinusi TTT jurisdikcijos, nuspręs neprieštarauti jai pagal *forum prorogatum* taisyklę (ICC, 2025b). Prof. dr. Žalimas taip pat teigia, kad Rusijos atsisakymas spręsti ginčą TTT, beje, ši bei tą bylotų (Žalimas, 2009b). Tai parodytų Rusijos tikslą vengti atsakomybės, kas galėtų turėti politinių pasekmių Rusijos valstybei.

Šiaurės Korėjos nusikaltimų kontekste galima kelti klausimą, ar Šiaurės Korėjos grasinimai panaudoti branduolinį ginklą gali būti laikomi Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalies pažeidimu ir ar jie galėtų būti nagrinėjami Tarptautiniame Teisingumo Teisme. Šiaurės Korėja pradėjo grasinti JAV jau 2013 m., po to, kai JAV atliko karines pratybas virš Korėjos pusiasalio. Vėliau Šiaurės Korėja vykdė branduolinių ginklų bandymus siekdama įbauginti JAV. JT Saugumo Taryba yra priėmusi kelias rezoliucijas, smerkiančias Šiaurės Korėjos veiksmus, pavyzdžiui, 2016 m. Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 2321 pasmerkė KLDK įvykdytą branduolinį bandymą, kuriuo buvo pažeistos ir akivaizdžiai ignoruojamos ankstesnės Saugumo Tarybos rezoliucijos (United Nations Security Council, 2016, 1 punktas). Tokie grasinimai, atsižvelgiant į visus faktus, atitinka neteisėto jėgos

naudojimo grasinimo kriterijus, numatytus JT Chartijos 2 straipsnio 4 dalyje (Dixit, 2017). Kadangi Š. Korėja yra Jungtinių Tautų narė, jai privaloma laikytis ir JT Chartijos nuostatų, kurių pažeidimas yra laikomas tarptautinės sutarties pažeidimu. Tarptautinių įsipareigojimų pažeidimas yra vienas iš pagrindų, kuriais remiantis galima kreiptis į TTT (TTT Statuto 36 straipsnio 2 dalies „c“ punktas). Vis dėlto, tokioje situacijoje kiltų kelios problemos. Visų pirma, nei JAV, kuriai yra vykdomi grasinimai, nei Šiaurės Korėja, vykdanči grasinimus, nėra pripažinusios TTT jurisdikcijos. Visų antra, remiantis JT Chartijos 36 straipsnio 1 ir 3 dalimis, JT Saugumo taryba gali rekomenduoti perduoti teisinį ginčą TTT, tačiau toks pasiūlymas būtų tik rekomendacinio pobūdžio, kuris yra neprivalomas šalims. Be kita ko, remiantis JT Chartijos 27 straipsnio 3 dalimi, „*Saugumo Tarybos sprendimai priimami devynių Tarybos narių balsų dauguma, įskaitant vieningai balsavusių visų nuolatinų Tarybos narių balsus*“, t. y. bent vienai iš nuolatinų Saugumo tarybos narių (šiuo atveju labiausiai tikėtinas Rusijos ir Kinijos prieštaraavimas) pasinaudojus veto teise, sprendimas pateikti rekomendaciją spręsti ginčą TTT iš viso negalėtų būti priimtas.

Tarptautinis Teisingumo Teismas, kaip ir Tarptautinis baudžiamasis teismas, susiduria su reikšmingais iššūkiais užtikrinant atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus. TTT jurisdikcija yra apribota tik tomis šalimis, kurios pripažįsta TTT jurisdikciją. Be to, TTT neturi priverstinio sprendimų vykdymo mechanizmo, todėl šalių, kaip Rusija ir Šiaurės Korėja, atsisakymas bendradarbiauti sustabdo galimybę kelti bylas prieš šias valstybes. Taip pat, TTT sprendimų vykdymo užtikrinimas priklauso nuo JT Saugumo Tarybos, kurios nuolatiniai nariai turi veto teisę, o tai užkerta kelią priverstinai vykdyti sprendimus prieš nuolatinės JT Saugumo tarybos nares ar valstybes palaikančias glaudžius santykius su nuolatinėmis JT Saugumo tarybos narėmis. Aiškiai matoma, kad šiuo metu TTT nėra tinkamai pasirengęs patenkinti didėjančius pasaulinius lūkesčius XXI amžiuje (Gozie Ogbodo, 2012, p. 111). Remiantis išnagrinėtais pavyzdžiais ir praktiniais iššūkiais, galima teigti, kad TTT yra nepakankamai pasirengęs efektyviai vykdyti atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus. Tai susiję tiek su teisiniais, tiek su politiniais apribojimais, kurie šiuo metu trukdo teisingumo vykdymui, o valstybių nebaudžiamumo problema išlieka aktuali ir toliau.

2.3. Tarptautinių sankcijų taikymas

JAV profesorius Dr. David A. Baldwin apibrėžia sankcijas kaip ekonominę prievartą politiniais tikslais (Baldwin, 1998, p. 190). Kiti teisės mokslininkai laiko, kad sankcijos yra tarptautinės bausmės forma (Nossal, 1989). Tačiau, pasak prof. dr. Kim Richard Nossal,

bausmė apima ne tik konkrečią kainą (pavyzdžiui, ekonominių teisių atėmimą), bet ir viešą bendruomenės moralinio nepritarimo veiksmui išraišką (Nossal, 1989, p. 306). Remiantis šiais apibrėžimais, galima teigti, kad ekonominių sankcijų tikslas yra ne tik nubausti valstybę už tarptautinės teisės pažeidimus, bet ir paskatinti ją atsisakyti tolesnių nusikaltimų bei įbauginti kitas šalis, siekiant užkirsti kelią panašioms veiksmams.

Komunistinių režimų kontekste sankcijų taikymas Rusijai už SSRS vykdytus nusikaltimus būtų neįmanomas, nes dabartinė Rusijos Federacija nebevykdo komunistinių nusikaltimų¹⁰. Todėl nėra pagrindo taikyti sankcijas siekiant sulaikyti ją nuo veiksmų, kurių ji jau nebevykdo. Tuo tarpu Šiaurės Korėjos atveju galimybė taikyti sankcijas išlieka. Komisija taip pat rekomenduoja JT Saugumo Tarybai skirti sankcijas tiems, kurie yra labiausiai atsakingi už nusikaltimus žmoniškumui, bet tokios sankcijos neturėtų būti nukreiptos prieš gyventojus ar visą šalies ekonomiką (Komisija, 2014, 1225 punktas). Tačiau, nepaisant pastangų įgyvendinti tokias sankcijas prieš Šiaurės Korėją, jų veiksmingumas yra ribotas.

Sankcijas gali taikyti tarptautinės organizacijos, tokios kaip Jungtinės Tautos ir Europos Sąjunga, arba atskiros valstybės. Šiaurės Korėjai buvo taikyta daugiau kaip 2 000 sankcijų (Forbes Georgia, 2024). Nuo 2006 metų Jungtinių Tautų Saugumo Taryba priėmė 9 rezoliucijas, nustatančias įvairias sankcijas Šiaurės Korėjai dėl jos branduolinių ginklų ir raketų gamybos programų, siekiant apriboti jos galimybes plėtoti tokių ginklų gamybą, priversti laikytis tarptautinių įsipareigojimų ir atgrasyti nuo tolesnių pažeidimų (Arms Control Association, 2022). JT ST sankcijas taip pat taikė dėl kibernetinių atakų, pinigų plovimo ir žmogaus teisių pažeidimų Šiaurės Korėjoje. JT Saugumo tarybos sankcijos apėmė ginklų ir karinės įrangos prekybos draudimą, tam tikrų asmenų turto išaldymą ir mokslinio bendradarbiavimo apribojimus. Pavyzdžiui, 2006 m. JT Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1718 pasmerkiamas pirmasis Šiaurės Korėjos branduolinis bandymas ir nustatomos sankcijos, įskaitant draudimą JT valstybėms narėms parduoti Šiaurės Korėjai karinę techniką, ginklus, prabangos prekes ir kitas panašias prekes. Taip pat draudžiama Šiaurės Korėjai parduoti šias prekes JT valstybėms narėms (JT ST, 2006, 8 punktas). Europos Sąjunga taip pat taiko sankcijas Šiaurės Korėjai, siekdama sustabdyti jos branduolinių raketų programą bei kitus tarptautinės teisės pažeidimus (Council of the European Union, 2024).

¹⁰ Šiame darbe nebus analizuojami Rusijos Federacijos veiksmai Ukrainoje XXI amžiuje, nes tai nepatenka į komunistinių režimų nusikaltimų apimtį.

Tačiau, kaip pažymi ekspertai iš JAV Užsienio santykių tarybos (angl. Council on Foreign Relations), sankcijų veiksmingumą mažina nepakankamas jų įgyvendinimas, nes kai kurios šalys nesilaiko tarptautinių apribojimų, o tam tikros įmonės sąmoningai apeina sankcijas siekdamos pelno (Council on Foreign Relations, 2022). Be to, Kinija ir Rusija, kurios turi veto teisę JT Saugumo Taryboje, dažnai švelnina sankcijų formuluotes arba prieštarauja jų griežtinimui, siekdamos išsaugoti regioninį stabilumą ir išvengti nepageidaujamų pasekmių, tokių kaip Š. Korėjos režimo žlugimas (Council on Foreign Relations, 2022). Pavyzdžiui, 2022 m. Kinija ir Rusija vetavo JAV parengtą rezoliuciją, kuria būtų buvę įvesta daugiau sankcijų, įskaitant tabako ir naftos importo į Šiaurės Korėją draudimą (JT ST, 2022).

Hufbauer ir Schott išskiria keturias priežastis, dėl kurių sankcijos gali būti neefektyvios, teigdami, kad jomis dažnai nepavyksta pakeisti užsienio valstybių elgesio (Hufbauer et al, 2007, p. 7). Visų pirma, didelę įtaką turi sankcijų pobūdis ir mastas – jei sankcijos yra per švelnios arba netinkamos, jos gali nepasiekti numatytų tikslų. Antra, sankcijos gali sustiprinti nacionalistinius jausmus ir suvienyti šalies piliečius bei valdžią prieš išorės spaudimą. Trečia, galingų sąjungininkų parama ar alternatyvūs ekonominiai partneriai gali iš esmės sumažinti sankcijų poveikį, nes šios šalys gali kompensuoti padarytas ekonomines nuostolius. Galiausiai, jei sąjungininkai nesutinka su sankcijų tikslais, jie gali kelti abejonių dėl jų veiksmingumo, atsisakyti įgyvendinti griežtas priemones arba netgi priimti teises priemones, kad apsaugotų savo interesus (Hufbauer et al, 2007, p. 7-8). Atsižvelgiant į sankcijų veiksmingumo ribotumus, kyla klausimas, ar jų taikymas yra tinkama priemonė siekiant užtikrinti atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus.

Sankcijų taikymo efektyvumas yra viena didžiausių šio tarptautinio atsakomybės taikymo mechanizmo iššūkių. Nors šios priemonės stipriai paveikė Šiaurės Korėjos ekonomiką, jų veiksmingumą riboja nepakankamas kai kurių valstybių įsipareigojimas užtikrinti jų vykdymą bei įmonių, ignoruojančių sankcijas, veikla, todėl net jei sankcijos būtų dar labiau sugriežtintos, kyla abejonių, ar jos iš tikrųjų pasiektų norimą rezultatą (Council on Foreign Relations, 2022). Taigi, nors negalima teigti, kad ekonominės sankcijos, skirtos Šiaurės Korėjai, visiškai nebuvo veiksmingos, jų taikymas, prasidėjęs prieš beveik 20 metų ir tęsiamas iki šiol dėl tų pačių tikslų, rodo, kad šie tikslai nebuvo pasiekti ir tarptautinės teisės pažeidimai šioje šalyje vis dar tęsiasi.

3. Atsakomybės tarptautinėje teisėje plėtros galimybės

Kelis dešimtmečius trunkantis nebaudžiamumas už komunistinių režimų nusikaltimus pabrėžia būtinybę reformuoti šiuo metu egzistuojančius atsakomybės taikymo mechanizmus, ypač Tarptautinį baudžiamąjį teismą, arba inicijuoti naujų, veiksmingesnių

mechanizmų kūrimą. Tarptautinis baudžiamasis teismas, turintis galimybę patraukti atsakomybėn asmenis už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, šiuo metu negali nagrinėti komunistinių režimų nusikaltimų dėl ribotos jurisdikcijos, todėl yra svarbu aptarti galimas šio teismo reformas. Kitas svarbus žingsnis galėtų būti naujo *ad hoc* tarptautinio tribunolo įkūrimas, nes šiam mechanizmui nebūtų taikomos kitos tarptautinės teisminės institucijas ribojančios taisyklės, o nauja tarptautinė sutartis, įsteigianti šį tribunolą, suteiktų reikiamą jurisdikciją komunistinių režimų nusikaltimams nagrinėti. TBT reformavimas arba *ad hoc* tribunolo įsteigimas galėtų užtikrinti atsakomybę už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, kurie šiuo metu išlieka nebaudžiami, ir parodytų, kad tarptautinė bendruomenė yra pasiryžusi vykdyti teisingumą už tokius nusikaltimus, nepriklausomai nuo jų įvykdymo laiko, vietos ar politinio konteksto.

3.1. Tarptautinio baudžiamojo teismo vaidmens stiprinimas

Tai, kad TBT yra nuolatinis teismas, suteikia galimybę nuolat jį tobulinti (Muhammad et al., 2021, p. 148). Vis dėlto, dabartinė jo veikla susiduria su reikšmingais apribojimais, kurie apsunkina atsakomybės už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus užtikrinimą. Viena pagrindinių problemų – ribota jurisdikcija, leidžianti TBT nagrinėti tik tuos nusikaltimus, kurie buvo padaryti Romos statutą ratifikavusios valstybės teritorijoje arba kuriuos įvykdė šios valstybės pilietis. Taip pat jurisdikcijos apribojimas *ratione temporis* neleidžia nagrinėti nusikaltimų, įvykdytų iki 2002 metų, o išstojimas iš Romos statuto kelia klausimą, ar galima teisti už nusikaltimus, įvykdytus iki Romos statuto denonsavimo. Dėl šių priežasčių komunistinių režimų nusikaltimai lieka neištirti, o atsakingi asmenys ir toliau išvengia tarptautinės atsakomybės. Norint sustiprinti TBT vaidmenį ir sumažinti nebaudžiamumą už sunkiausius nusikaltimus, būtinos reformos, apimančios genocido sąvokos išplėtimą, TBT jurisdikcijos išplėtimą nusikaltimams, padarytiems iki 2002 m., pasekmių už Romos statuto denonsavimą įvedimą, nagrinėjimo *in absentia* proceso įteisinimą, priverstinio sprendimų įgyvendinimo mechanizmo sukūrimą bei universalios TBT jurisdikcijos įtvirtinimą.

Vienas iš būdų sustiprinti TBT vaidmenį užtikrinant atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus – genocido sąvokos išplėtimas. Šiuo metu Šiaurės Korėjoje yra vykdomi nusikaltimai žmoniškumui, grindžiami socialinių klasių sistema Songbun, taip pat vykdomas politinių nusikaltėlių persekiojimas, jų siuntimas į politines kalėjimų stovyklas ir sistemingas šių grupių naikinimas, kuris galėtų būti įvardijamas kaip politinių ir socialinių grupių genocidas. Žmogaus teisių Korėjos Liaudies Demokratinėje Respublikoje tyrimo komisija taip pat palankiai vertina galimą dabartinio genocido supratimo išplėtimą

(Komisija, 2014, 1158 punktas). Reformos šiuo klausimu galėtų prasidėti nuo Romos Statute pateikto genocido sąvokos išplėtimo, apimant politinių ir socialinių grupių naikinimą bei kitus genocidą sudarančius veiksmus.

Įstatyminė iniciatyva galėtų kilti valstybių, Romos Statuto šalių, Asamblėjoje (toliau – Asamblėja), kuri yra TBT valdymo priežiūros ir teisėkūros organas, ir kuri priima šio statuto pakeitimus ir papildymus, kuriuos gali siūlyti kiekviena šio statuto šalis pagal Romos statuto 121 ir 123 straipsnius. Vis dėlto, bet kokie Romos statute numatytų nusikaltimų apibrėžimo pakeitimai ir papildymai įsigalioja tik tose valstybėse, Statuto Šalyse, kurios priima pakeitimą, praėjus metams po jų ratifikavimo ir priėmimo dokumentų deponavimo (Romos Statutas, 1998, 121 straipsnio 5 dalis). Tai reiškia, kad net ir papildžius genocido apibrėžimą, TBT neturėtų jurisdikcijos prieš valstybes, kurios nepripažino tokio nusikaltimo apibrėžimo pakeitimo. Vis dėlto, išplėtus genocido sąvoką Romos statute, JT Saugumo Taryba galėtų perduoti situaciją TBT nagrinėjimui pagal Romos Statuto 13 straipsnio „b“ punktą, nepaisant šalių sutikimo nebuvimo.

Genocido apibrėžimo išplėtimas būtų svarbus žingsnis įgyvendinant teisingumą ir atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus. Politinių ir socialinių grupių naikinimas, kurį vykdė Šiaurės Korėja, dažnai lieka nepastebėtas ir neįvertintas tarptautiniu mastu. Genocido sąvokos išplėtimas padėtų užtikrinti, kad šie nusikaltimai nebūtų pamiršti, o atsakingi asmenys būtų patraukti atsakomybėn.

Siekiant užtikrinti atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus ir efektyviau kovoti su nebaudžiamumu, taip pat reikėtų apsvarstyti TBT jurisdikcijos išplėtimą, panaikinant Romos statuto laiko apribojimus (jurisdikcija *ratione temporis*), suteikiant galimybę nagrinėti nusikaltimus, padarytus iki 2002 metų. Tokiu atveju, atsakomybėn būtų galima patraukti buvusius SSRS pareigūnus ir kitus atsakingus asmenis už nusikaltimus, įvykdytus Lietuvoje SSRS okupacijos laikotarpiu. Nors tai galėtų kelti klausimą, ar nebus pažeistas *nullum crimen nulla poena sine lege* principas (nėra baudsmės, nėra nusikaltimo be įstatymo), vis dėlto būtų galima argumentuoti, kad iki Romos statuto (1998 m.) buvo kiti tarptautinės teisės aktai, tokie kaip Niurnbergo tribunolo įstatas (1945 m.), Genocido konvencija (1948 m.), Ženevos konvencijos (1949 m.), Konvencija prieš kankinimą (1984 m.), pagal kuriuos nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai ir genocidas jau buvo laikomi tarptautiniais nusikaltimais, už kuriuos turi būti baudžiama.

Ratione temporis apribojimai taip pat reikšmingi tais atvejais, kai valstybė denonsuoja Romos statutą, nes kyla klausimas, ar TBT gali išlaikyti jurisdikciją nusikaltimams,

įvykdytiems iki pasitraukimo. Tokia situacija matoma byloje dėl buvusio Filipinų prezidento Rodrigo Duterte ir jo 2016 m. inicijuotos „karo su narkotikais“ kampanijos. 2018 m. TBT Prokuratūra pradėjo preliminarų tyrimą dėl galimų nusikaltimų žmoniškumui, tarp kurių buvo įtarimai, kad prezidentas R. Duterte ir kiti aukšto rango vyriausybės pareigūnai skatino žudyti tariamus narkotikų vartotojus ir prekyautojus, o Filipinų nacionalinės policijos pajėgų nariai ir privatūs asmenys įvykdė tūkstančius žmogžudysčių visame Filipinų regione (ICC, OTP, 2018, p. 15-16). Reaguodamas į tai, Duterte 2018 m. pateikė JT Generaliniam Sekretoriui oficialų pranešimą apie Romos statuto denonsavimą pagal 127 straipsnį, o pasitraukimas įsigaliojo 2019 m. kovo 17 d. (ICC, OTP, 2018, p. 15). Problema kilo dėl to, ar TBT gali išlaikyti jurisdikciją dėl nusikaltimų, įvykdytų dar prieš Filipinų pasitraukimą iš Romos statuto, t. y. 2011–2019 metais. Romos statuto 127 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „*Statuto denonsavimas netrukdo toliau nagrinėti bylos, kurių Teismas buvo pradėjęs nagrinėti dar iki denonsavimo įsigaliojimo dienos*“, tačiau lieka neaišku, ar preliminarus tyrimas laikomas „byla, kurią Teismas buvo pradėjęs nagrinėti“. Šiuo aspektu Raphael A. Pangalangan pažymi, kad sąvoka „*nagrinėjama byla*“ (angl. *matter which was already under consideration by the Court*) TBT praktikoje iki šiol nėra vienareikšmiškai apibrėžta, o Filipinų situacija atskleidžia esminius Romos statuto trūkumus sprendžiant pasitraukusių valstybių atsakomybę (Pangalangan, 2023). Filipinų vyriausybė argumentavo, kad TBT negali tęsti tyrimo, nes oficialus tyrimas pradėtas tik 2021 metais, tačiau TBT teigė, kad jurisdikcija išlieka, nes nusikaltimai buvo įvykdyti tuo metu, kai Filipinai dar buvo Romos statuto narė. Dėl šio klausimo kilo nesutarimų netgi pačiame TBT – 2023 m. liepos 18 d. TBT apeliacinė kolegija, nagrinėdama leidimą tęsti bylą, priėmė sprendimą tik 3 prieš 2 balsų persvara (International Criminal Court, 2023, ICC-01/21-77). 2025 m. kovo 7 d. prezidentui Duterte išduotas arešto orderis, kuriame jis kaltinamas nusikaltimais žmoniškumui – nužudymu, kankinimu ir išžagininimu (ICC, 2025, ICC-01/21-01/25-83, 5 punktas). Vos po kelių dienų, kovo 12 d., jis buvo suimtas ir nuskraidintas į TBT buveinę Hagoje, kur kovo 14 d. įvyko pirmasis teismo posėdis dalyvaujant R. Duterte. Po prezidento suėmimo Filipinų Senatas paskelbė, kad tirs buvusio prezidento Duterte arešto ir perdavimo Tarptautiniam baudžiamajam teismui klausimą, t.y. Filipinai vis dar nepripažįsta, kad toks prezidento sulaikymas buvo teisėtas ir ruošiasi tirti šį klausimą (Flores, 2025).

Aptartos problemos pabrėžia būtinybę peržiūrėti ir galbūt reformuoti TBT jurisdikcijos nuostatas, kad būtų užtikrinta atsakomybė už sunkius tarptautinius nusikaltimus, nepriklausomai nuo jų įvykdymo laiko. Tai, kad asmenys esantys valdžioje, kaip šiuo

atveju Filipinų prezidentas, gali atšaukti narystę Romos statute su tikslu toliau vykdyti nusikaltimus žmoniškumui, yra nepriimtina, nes tai kelia klausimą, jei galima bet kada pasitraukti ir taip išvengti atsakomybės, kokia yra narystės TBT prasmė? Filipinų byla gali tapti precedentu diskusijoms apie TBT jurisdikcijos praplėtimą ir galimas reformas, įskaitant tiek *ratione temporis* išplėtimą, tiek pasitraukimo iš Romos statuto pasekmes, kurios galėtų užtikrinti atsakomybę už nusikaltimus, padarytus iki pasitraukimo iš statuto arba net po tokio pasitraukimo, jeigu paaiškėja, kad pasitraukimas buvo siejamas su ketinimu vengti atsakomybės už vykdomus nusikaltimus.

Kitas iššūkis su kuriuo susiduria TBT yra negalėjimas vykdyti teismų procesų dėl kaltinamųjų nebuvimo teismo posėdyje, todėl svarbu tobulinti nagrinėjimo *in absentia* procedūras, kurios leistų ne tik patvirtinti kaltinimus, bet ir nagrinėti bylas, kai kaltininkas atsisako savo teisės dalyvauti teismo posėdyje arba pabėga ir yra nerandamas, nepaisant visų reikalingų priemonių jam pristatyti į teismą ir informuoti apie kaltinimus.

Pagal dabartinį Romos statuto reguliavimą, Tarptautiniame baudžiamajame teisme negali vykti procesas *in absentia*, t. y. teisminis nagrinėjimas TBT galimas tik dalyvaujant kaltinamajam (Romos Statutas, 1998, 63 straipsnis). Vis dėlto tam tikromis sąlygomis TBT leidžiama patvirtinti kaltinimus iki teismo nagrinėjimo pradžios už akių. „*Ikiteisminio tyrimo kolegija prokuroro prašymu arba savo nuožiūra gali surengti posėdį kaltinamajam nedalyvaujant, kad patvirtintų kaltinimus, dėl kurių prokuroras ketina perduoti bylą nagrinėti Teisme, jei: a) asmuo atsisakė savo teisės dalyvauti tokiame posėdyje; arba b) asmuo pabėgo ir jis nerandamas, nors buvo imtasi visų reikiamų priemonių jam pristatyti į Teismą ir pranešti jam apie kaltinimus bei apie tiems kaltinimams patvirtinti rengiamą posėdį*“ (Romos Statutas, 1998, 61 straipsnio 2 dalis).

Pirmasis toks atvejis įvyko byloje prieš Viešpaties pasipriešinimo armijos (angl. Lord's Resistance Army) Ugandoje lyderį Joseph Kony, kaltinamą nusikaltimais žmoniškumui ir karo nusikaltimais atliktais 2002-2005 metais. Ugandos lyderiui arešto orderis buvo išduotas 2005 metais tačiau jis vis dar nėra sulaikytas. 2024 m. spalio 29 d. TBT III-oji Ikiteisminė kolegija (toliau – Kolegija) nusprendė, kad yra įvykdytos visos sąlygos surengti kaltinimų patvirtinimo posėdį nedalyvaujant įtariamajam. Kolegija nustatė, kad J. Kony yra asmuo, kurio negalima surasti pagal Romos statuto 61 straipsnio 2 dalies „b“ punktą, ir buvo imtasi visų pagrįstų priemonių užtikrinti jo dalyvavimą bei informuoti apie kaltinimus ir posėdžio datą (ICC, 2024, 26 ir 35 punktai). Kaltinimų patvirtinimo posėdį planuojama pradėti 2025 m. rugsėjo 9 d., įtariamajam nedalyvaujant. Vis dėlto, pagal dabartinį Romos

statuto reglamentavimą, po kaltinimų patvirtinimo posėdžio, tolesnis bylos nagrinėjimas teisme yra negalimas nesant kaltininkui.

Iš vienos pusės, nagrinėjant bylą *in absentia* gali kilti grėsmė kaltinamojo konstitucinėms ir žmogaus teisėms, ypač teisei į tinkamą procesą (angl. *due process*) (Massimino, 2024, p. 1). Kita vertus, jei kaltinamasis buvo tinkamai informuotas apie jam rengiamą teismo posėdį, tačiau sąmoningai atsisako jame dalyvauti arba slapstosi ir negali būti surastas, tokia apsauga neturėtų būti taikoma, o teisė būti išklausytam teisme turėtų būti ribojama.

Jeigu Tarptautiniame baudžiamajame teisme būtų leista nagrinėti bylas *in absentia*, nors kaltininkas ir nebūtų sulaikytas, aukos vis tiek turėtų galimybę pagaliau pasisakyti teisme. Kaip įtvirtinta Romos statute, „*kai būna paliesti nukentėjusiųjų asmeniniai interesai, Teismas leidžia, kad jų požiūris bei jiems rūpintys dalykai būtų išdėstyti ir išnagrinėti*“ (Romos Statutas, 1998, 68 straipsnio 3 dalis). Jugoslavijos tribunole taip pat buvo pabrėžta aukų liudijimų prasmė ir nauda: „*aukų parodymai ne tik leis teisėjams priimti teisingą sprendimą, bet ir padės tarptautinei bendruomenei sužinoti tiesą apie įvykdytus nusikaltimus ir atgrasys asmenis nuo naujų nusikaltimų*“ (ICTY, 2007, p. 5).

Šiuo pagrindu, būtų galima vykdyti teismo procesus *in absentia* kitiems šiuo metu besislapstantiems asmenims, kuriems yra išduotas arešto orderis. Nagrinėjant bylą kaltininkui nedalyvaujant vis tiek „*įrodymai būtų ištirti, pateikti ir dokumentuoti, kad jais būtų galima remtis ateityje, o teismo procesas taptų svarbiu elementu ieškant tiesos, teisingumo, žalos atlyginimo ir istorinės individualios bei kolektyvinės atminties atkūrimo kelyje*“ (Massimino, 2024, p. 6). Taip pat būtų išsiųsta aiški žinutė, kad už tarptautinio nusikaltimo atlikimą teisingumas yra vykdomas, o tai galbūt sulaikytų asmenis nuo tolimesnių nusikaltimų darymo bei sustiprintų žmonių ir valstybių pasitikėjimą tarptautine baudžiamąja sistema. Be to, tai būtų žingsnis kovojant su nebaudžiamumu atlyginant aukoms padarytą žalą.

Kitas TBT jurisdikcijos iššūkis yra priverstinio sprendimų įgyvendinimo mechanizmo trūkumas, dėl kurio teismo veiksmingumas priklauso nuo valstybių bendradarbiavimo. TBT, kaip teisminė institucija, neturi savo policijos pajėgų ar vykdymo užtikrinimo institucijos, todėl jis remiasi bendradarbiavimu su pasaulio šalimis kai reikia atlikti areštus, perduoti areštuotus asmenis į Hagoje esantį TBT sulaikymo centrą, įšaldyti įtariamųjų turtą ir vykdyti nuosprendžius (ICC, 2025d). Šiuo metu TBT teisėjai yra išdavę 60 arešto orderių, tačiau 31 asmuo vis dar yra laisvėje (ICC, 2025a). Reikšminga problema yra valstybių nenoras vykdyti TBT arešto orderius. Pavyzdžiui, 2016 m. duomenimis, Sudano

prezidentas O. Al-Baširas net 75 kartus lankėsi 22 skirtingose valstybėse, įskaitant TBT nares, tačiau nė viena iš jų nesusėmė jo ir neišdavė Hagos tribunolui (Nuba Reports, 2016). Bendradarbiavimo trūkumas gali lemti procedūrų sąstingį, taigi ir nesugebėjimą pasiekti tokių institucijų kaip TBT tikslų ir uždavinių (Massimino, 2024, p. 3-4).

Vienas iš pasiūlymų, pateiktų „International Criminal Law Review“ žurnale, yra TBT policijos institucijos įkūrimas, t. y. specialių tarptautinių policijos pajėgų, kurios galėtų vykdyti arešto orderius ir suimti įtariamuosius, jei jų valstybės atsisako bendradarbiauti (Muhammad et al., 2021, p. 139). Alternatyvus būdas – finansinės sankcijos valstybėms, kurios atsisako bendradarbiauti su TBT. Pavyzdžiui, galėtų būti skiriamos piniginės baudos ar kitokios griežtos priemonės, siekiant paskatinti šalis laikytis įsipareigojimų (Hillebrecht, Straus, 2017, p. 171). Be to, TBT galėtų glaudžiau bendradarbiauti su JT taikos palaikymo misijomis (angl. *UN peacekeeping operations*), kurios gali padėti kovoti su nebaudžiamumu už karo nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui ir genocidą, stebėdamos ir tirdamos žmogaus teisių pažeidimus bei remdamos nacionalines ir tarptautines teisingumo pastangas (Buitelaar, 2024). Nors TBT jau yra prašęs JT taikos palaikymo misijų pagalbos, jų vaidmuo yra ribotas. Atvira parama karo nusikaltimų baudžiamajam persekiojimui gali sukelti kaltinimų dėl taikos palaikymo pajėgų šališkumo bei pakenkti šalių sutikimo gavimui su tokių misijų vykdymu (Buitelaar, 2024). Be to, siekiant įvykdyti TBT arešto orderius, dažnai prireikia didelio masto karinių pajėgų, kurioms JT misijos nėra tinkamai parengtos. Vienas iš pavyzdžių, iliustruojančių šią problemą, yra 2009 m. Tarptautinio baudžiamojo teismo prašymas JT misijai MONUC padėti suimti Kongo sukilėlių vadą Bosco Ntagandą. Tačiau JT pajėgos atsisakė veikti be Kongo vyriausybės sutikimo, nes Ntaganda tuo metu buvo integruotas į Kongo karines pajėgas (Human Rights Watch, 2014).

Norint sustiprinti TBT galima įsteigti tarptautinę policiją, kuri galėtų vykdyti arešto orderius nepriklausomai nuo valstybių sutikimo. Be to, reiktų taikyti sankcijas už nebendradarbiavimą, tokiu būdu skatinant valstybes laikytis savo įsipareigojimų. Glaudesnis bendradarbiavimas su JT taikos palaikymo misijomis taip pat galėtų padėti stebėti žmogaus teisių pažeidimus ir rinkti įrodymus. Įgyvendinus šias reformas, TBT galės veiksmingai siekti savo tikslų įgyvendinant teisingumą.

Atsižvelgiant į TBT jurisdikcijos ribotumus, kai kurie teisės mokslininkai siūlo įtvirtinti universalią TBT jurisdikciją, kuri leistų persekioti ir teisti nusikaltėlius be valstybių sutikimo (žr. Paulet, 2017; Muhammad, Holá ir Dirkzwager, 2021). Nors paprastai universali jurisdikcija yra siejama su nacionalinių teismų teise, apie ją galima kalbėti ir

tarptautinių baudžiamųjų tribunolų kontekste. Pagal universaliosios jurisdikcijos principą valstybės gali patraukti baudžiamojon atsakomybėn nusikaltėlius, esančius jų teritorijoje, neatsižvelgdamos į tai, kur nusikaltimai buvo padaryti, ar į nusikaltėlių ir aukų pilietybę. Tokia jurisdikcija taikoma sunkiausiems tarptautiniams nusikaltimams, tokiems kaip genocidas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai, kankinimai ir priverstiniai dingimai (Paulet, 2017). Taikant šį principą TBT, būtų galima tirti ir taikyti atsakomybę už nusikaltimus, padarytus Romos statuto nepripažįstančiose valstybėse, pavyzdžiui, Šiaurės Korėjoje. Tai leistų TBT užtikrinti atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, kurie šiuo metu lieka nebaudžiami dėl jurisdikcijos apribojimų.

Kita vertus, universalios jurisdikcijos suteikimas Tarptautiniam baudžiamajam teismui kelia klausimą, ar taip nebūtų pažeisti suvereniteto ir nesikišimo į valstybės vidaus reikalus principai. Kadangi valstybės turi suverenitetą, tarptautinėje sistemoje nėra vieno visoms šalims privalomo teismo, parlamento ar policijos institucijos, todėl vyrauja decentralizacija. Suvereniteto principas iš esmės suteikia valstybėms teisę savarankiškai kontroliuoti tai, kas vyksta jų teritorijoje, bet ne tai, kas vyksta už jos ribų. Suverenitetas taip pat užtikrina valstybės prievartos monopoliją – tik pati valstybė gali teisėtai taikyti prievartą savo viduje. Tačiau R. Cryer teigia, kad suverenitetas yra kintanti sąvoka, kuri prisitaiko prie besivystančios tarptautinės teisės (Cryer, 2005, p. 982). Tai reiškia, kad šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje suverenitetas gali būti ribojamas ar dalinai perduodamas, kai jis susiduria su universaliomis vertybėmis. Universalios jurisdikcijos principo taikymas siekiant nubausti už šiuos sunkius pažeidimus atskleidžia supratimą, kad šie pažeidimai daro poveikį ne tik nusikaltimų aukoms, bet ir visai tarptautinei bendruomenei (Cançado Trindade, 2020, p. 384).

Universalios jurisdikcijos įtvirtinimas Romos statute leistų TBT persekioti nusikaltėlius net ir valstybėse, kurios nepripažįsta Romos statuto, taip užtikrinant baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus, nepaisant jų padarymo vietos. Nors gali būti keliamas klausimas ar nebus pažeistas valstybių suvereniteto principas, vis dėlto, siekiant apsaugoti visą tarptautinę bendruomenę nuo tarptautinių nusikaltimų pasekmių, šis principas galėtų būti ribojamas. Įgyvendinant universalios jurisdikcijos principą, svarbu subalansuoti suvereniteto apsaugą ir teisingumo vykdymą, kad būtų išvengta pernelyg didelio kišimosi į valstybinių institucijų vidaus reikalus, bet tuo pačiu užtikrinama atsakomybė už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus.

3.2. *Ad hoc* tribunolo įsteigimas

Naujo atsakomybės taikymo mechanizmo sukūrimas galėtų užtikrinti jurisdikciją, nesusijusią su anksčiau sudarytų steigimo sutarčių, tokių kaip Romos statutas, apribojimais. Šiuo metu įvairūs teisės mokslininkai siūlo įsteigti tarptautinį tribunolą, kuris pasmerktų komunizmo nusikaltimus ir patrauktų atsakomybėn atsakingus asmenis. Vieni iš šios iniciatyvos autorių, V. Bukovsky ir R. Cristin, teigia, kad „*vardan praeityje sunaikintų milijonų žmonių ir siekiant apsaugoti ateities kartas nuo pasikartojimo, Niurnbergo procesas dėl komunizmo turi būti kuo greičiau įvykdytas*“ (Bukovsky and Cristin, 2019). Tačiau tokios plačios apimties tribunolo įkūrimas skirtas visiems komunistiniams nusikaltimams teisti būtų ypatingai sunkiai pasiekiamas.

Remiantis ankstesnių tribunolų įkūrimo aplinkybėmis ir precedentu, galėtų būti įkurtas *ad hoc* tribunolas, skirtas Šiaurės Korėjos lyderiams ir kitiems atsakingiems asmenims už tarptautinės teisės draudžiamas veiklas. Tribunolas skirtas Sovietų Sąjungos nusikaltimams taip pat galėtų būti įkurtas, tačiau jis labiau turėtų simbolinę reikšmę, nes didžioji dalis atsakingų asmenų jau yra mirę.

Nors plataus masto tarptautinis tribunolas visiems komunistiniams režimams teisti išlieka sunkiai pasiekiamas, Kambodžos tribunolas pateikia vertingą pavyzdį, kaip valstybės, pasitelkdamos tarptautinę pagalbą, gali įgyvendinti atsakomybę už komunistinius nusikaltimus. Kambodžos ypatingieji teismai ¹¹ (toliau – ECCC arba Kambodžos tribunolas), įkurti 2003 metais ir pradėję veiklą 2006 metais, buvo vienintelė pusiau tarptautinė teisminė institucija, pritaikiusi atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus. Kadangi tribunolas buvo nacionalinis, tačiau įsteigtas pagal Kambodžos Karalystės ir Jungtinių Tautų susitarimą, o jo teisėjais buvo ir Kambodžos, ir užsienio piliečiai, šis tribunolas gali būti kvalifikuojamas kaip hibridinis teismas, mišrusis nacionalinis-tarptautinis tribunolas ar pusiau tarptautinis baudžiamasis teismas (Biraitė, 2007, p. 6).

Pagal Kambodžos tribunolo įstatymą¹² (toliau – ECCC įstatymas), šio tribunolo tikslas buvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn Demokratinės Kampučijos Raudonųjų khmerų lyderius ir asmenis, atsakingus už nusikaltimus ir sunkius nacionalinės bei tarptautinės teisės pažeidimus, padarytus 1975-1979 m. (ECCC įstatymas, 2001, 1 straipsnis). 1975 metų balandžio 17 dieną, Kampučijos komunistų partija užėmė šalies sostinę Pnompenį ir pradėjo valymo operacijas, nukreiptas prieš buvusią valdžią ir jos karius. Per mažiau nei

¹¹ angl. Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia

¹² angl. Law on the Establishment of Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia

keturis Kampučijos gyvavimo metus, dėl prastų darbo sąlygų, ligų, įkalinimo, pavergimo, prastos mitybos, bado ir egzekucijų mirė nuo 1,5 iki 2 milijonų žmonių (ECCC, 2025c). Režimo pabaiga atėjo 1979 metų sausio 7 dieną, kai Vietnamo kariuomenė nuvertė diktatoriaus Pol Poto režimą.

1997 m. Kambodžos Karalystės ministrai pirmininkai pradėjo prašyti tarptautinės bendruomenės padėti patraukti atsakomybės asmenis, atsakingus už nusikaltimus Demokratinės Kampučijos laikotarpiu (ECCC, 2025b). 1999 m. JT paskirta ekspertų grupė parekomendavo įsteigti tribunolą, kuris teistų Raudonųjų khmerų pareigūnus už nusikaltimus žmoniškumui ir genocidą (ECCC, 2025b). 2003 m. Jungtinės Tautos ir Kambodža pasirašė susitarimą dėl tribunolo įsteigimo, ir 2007 m. ECCC pradėjo tyrimą dėl 10 įtariamųjų. Nors ECCC buvo įsteigtas siekiant užtikrinti teisingumą, jo veikla susidūrė su daugybe iššūkių – ECCC įsteigti prirėkė 10 metų, o teismo posėdžiai vyko 13 metų ir kainavo daugiau kaip 300 mln. dolerių (Head, 2022). Galiausiai nuteisti buvo trys asmenys, o kitiems bylos buvo nutrauktos dėl jų mirties, ligų ar įrodymų trūkumo (ECCC, 2025a).

Kaip matyti iš pateikto Kambodžos tribunolo įkūrimo atvejo, pati Kambodžos Karalystė kreipėsi į tarptautinę bendruomenę su prašymu padėti nuteisti atsakingus asmenis ir vėliau pati valstybė sudarė susitarimą su Jungtinėmis Tautomis dėl tribunolo įkūrimo. Šiaurės Korėjos atveju toks susitarimas nebūtų įmanomas bent jau tol, kol valdžioje bus asmenys, vykdanys nusikaltimus. Korėjos Liaudies Demokratinė Respublika nenori vykdyti savo tarptautinio įsipareigojimo vykdyti baudžiamąjį persekiojimą ir patraukti kaltininkus baudžiamojon atsakomybėn, nes tie kaltininkai veikia pagal valstybės politiką (Komisija, 2014, 1216 punktas). Todėl didesnė tikimybė įsteigti tribunolą Šiaurės Korėjai būtų, jei iniciatyvos imtųsi pati JT Saugumo Taryba, remdamasi JT Chartijos 39 straipsniu, pripažinus, kad Šiaurės Korėja kelia grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui.

Žmogaus teisių Korėjos Liaudies Demokratinėje Respublikoje tyrimo komisija taip pat pabrėžė *ad hoc* tribunolo įsteigimą kaip vieną iš būdų užtikrinti atsakomybės už Šiaurės Korėjos režimo vykdomus nusikaltimus įgyvendinimą (Komisija, 2014, 1201 punktas). *Ad hoc* tribunolo įsteigimas leistų patraukti baudžiamojon atsakomybės asmenis, atsakingus už nusikaltimus per visą Šiaurės Korėjos režimo egzistavimo laikotarpį, priešingai nei TBT, kurio jurisdikcija apima tik nusikaltimus, įvykdytus po 2002 metų.

Remiantis JT Chartijos 39 straipsniu, „*Saugumo Taryba nustato grėsmės taikai, jos pažeidimo ar agresijos akto pavojų ir teikia rekomendacijas arba sprendžia, kokių reikia imtis priemonių pagal 41 ir 42 straipsnius siekiant palaikyti arba atkurti tarptautinę taiką*

bei saugumą“ (JT Chartija, 1945, 39 straipsnis). Būtent remiantis šiuo straipsniu buvo įsteigti Tarptautiniai baudžiamieji tribunolai Jugoslavijai ir Ruandai.

Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai (toliau – Jugoslavijos tribunolas arba ICTY) buvo įsteigtas 1993 m. ir buvo atsakingas už asmenų, kaltinamų sunkiais tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimais, padarytais buvusios Jugoslavijos teritorijoje 1990-aisiais, baudžiamąjį persekiojimą (ICTY Statutas, 1993, 1 straipsnis). Pranešimai apie tūkstančių civilių žudynes, prievartavimus ir kankinimus sulaikymo stovyklose, siaubingus vaizdus apgultų miestų gatvėse ir šimtų tūkstančių žmonių, išvarytų iš savo namų, kančias paskatino Jungtines Tautas 1992 metų pabaigoje įsteigti ekspertų komisiją, skirtą padėčiai vietoje ištirti (ICTY, 2025). Gavusi šios komisijos išvadas ir rekomendacijas, 1993 m. JT Saugumo Taryba priėmė rezoliuciją Nr. 827, kurioje atkreipė dėmesį į buvusios Jugoslavijos teritorijoje vykusias masines žudynes, organizuotus ir sistemingus moterų prievartavimus, tęsiamą „etninio valymo“ praktiką, ir nustatė, kad ši padėtis kelia grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui, todėl nusprendė įsteigti *ad hoc* tribunolą, skirtą patraukti atsakomybėn atsakingus asmenis (JT Saugumo Taryba, 1993). Taigi, remdamasi Jungtinių Tautų Chartijos VII skyriaus 39 straipsniu, Saugumo Taryba nusprendė įsteigti tarptautinį tribunolą kaip veiksmingą priemonę atgrasyti nuo nusikaltimų darymo, patraukti atsakingus asmenis atsakomybėn ir prisidėti prie taikos atkūrimo bei palaikymo (Pocar, 2008). Jugoslavijos tribunolas buvo pirmasis tarptautinis baudžiamasis tribunolas, įsteigtas Jungtinių Tautų, priešingai nei Niurnbergo ar Tokijo tribunolai, kurie buvo tiesiogiai įsteigti sąjungininkų šalių po Antrojo pasaulinio karo.

Jeigu JT Saugumo Tarybai vis dėlto nepavyktų įsteigti *ad hoc* tribunolo, Generalinė Asamblėja galėtų įsteigti tribunolą (Komisija, 2014, 1201 punktas). „Susivienijimo vardan taikos“ (angl. Uniting for Peace) rezoliucija Nr. 377 A (V), priimta 1950 m. lapkričio 3 d., suteikia galimybę Generalinei Asamblėjai imtis veiksmų kai Saugumo Taryba negali veikti dėl vienos iš penkių nuolatinių JT Saugumo Tarybos narių pasinaudojimo veto teise. Vis dėlto, kai kurie autoriai abejoja tokia galimybe, teigdami, kad „*kadangi Kinija ir Rusija palaiko Šiaurės Korėją, tikimybė, kad JT Generalinė Asamblėja priims rezoliuciją dėl tarptautinio specialaus tribunolo Šiaurės Korėjos nusikaltimams žmoniškumui tirti įsteigimo, atrodo nedidelė*“ (Cho, 2024).

Ad hoc tribunolų įkūrimas Šiaurės Korėjos ir SSRS nusikaltimams nagrinėti susidurtų su dideliais politiniais ir praktiniais iššūkiais, tačiau jų reikšmė būtų ne tik teisinė, bet ir simbolinė. Šiaurės Korėjos atveju tribunolo įkūrimas būtų labiausiai įmanomas JT Saugumo Tarybos iniciatyva, remiantis JT Chartijos 39 straipsniu, tačiau veto teisę

turinčios šalys, tokios kaip Kinija ir Rusija, galėtų blokuoti tokį sprendimą. Tokiu atveju veiksmų galėtų imtis JT Generalinė Asamblėja pagal „Uniting for Peace“ rezoliuciją. Vis dėlto, nei JT Saugumo Taryba, nei Generalinė Asamblėja iki šiol nėra priėmusi sprendimo tokio tribunolo įsteigti, kas rodo, kad atsakomybės taikymo būdo sėkmė išlieka abejotina.

SSRS nusikaltimų tribunolas susidurtų su dar didesniais iššūkiais. Kadangi dauguma atsakingų asmenų jau yra mirę, toks tribunolas negalėtų vykdyti baudžiamojo persekiojimo tradicine prasme, tačiau jo simbolinė reikšmė galėtų būti itin svarbi istoriniam teisingumui, tarptautiniam pripažinimui ir tolimesnių nusikaltimų prevencijai. Jis galėtų veikti kaip oficialus mechanizmas, dokumentuojantis Sovietų Sąjungos nusikaltimus, prisidedamas prie istorinės atminties formavimo ir teisinių precedentų kūrimo.

Kambodžos ir Jugoslavijos tribunolų pavyzdžiai rodo, kad, nepaisant ilgų ir sudėtingų steigimo procesų bei didelių finansinių ir žmogiškųjų išteklių poreikio, tarptautinės bendruomenės bendradarbiavimas gali užtikrinti atsakomybę už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus. Šie tribunolai taip pat pabrėžia, kad valstybės sutikimas dažnai yra svarbus veiksnys įgyvendinant teisingumą – Kambodžos tribunolas buvo įsteigtas pačios šalies iniciatyva, o Jugoslavijos atveju JT įsikišimas buvo pagrįstas grėsme tarptautinei taikai ir saugumui. Nepaisant teisinių ir politinių kliūčių, tokie tribunolai galėtų prisidėti prie nebaudžiamumo mažinimo, skatinti atsakomybę už žmogaus teisių pažeidimus bei siųsti aiškią žinutę, kad nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai ir genocidas negali likti be pasekmių.

IŠVADOS

1. Atsakomybės trūkumas už SSRS ir Šiaurės Korėjos režimų įvykdytus sunkius tarptautinius nusikaltimus sudarė prielaidas naujiems konfliktams, tokiems kaip Rusijos agresija prieš Ukrainą, ir lėmė dešimtmečius trunkančius žmogaus teisių pažeidimus, nes nebaudžiamumas sudaro prielaidas nusikaltimams toliau būti vykdomiems. Istorinės atminties puoselėjimas, visuomenės švietimas apie totalitarinių režimų nusikaltimus ir kritinis ideologijų vertinimas yra esminiai veiksniai siekiant užtikrinti atsakomybę ir užkirsti kelią šiems nusikaltimams ateityje:
 - 1.1. SSRS režimo vykdyti masiniai trėmimai, represijos, kankinimai, persekiojimas, įkalinimas ir sistemingas teroras prieš civilius gyventojus okupuotoje Lietuvoje atitinka nusikaltimų žmoniškumui požymius, o priverstinė mobilizacija bei 1991 m. sausio 13-osios įvykiai – karo nusikaltimų požymius pagal tarptautinę teisę. Sovietinių represijų kryptingas pobūdis, nukreiptas prieš Lietuvos inteligentiją, partizanus ir kitus politinio pasipriešinimo dalyvius, atitinka politinio-socialinio genocido požymius, kaip jie aiškinami Lietuvos teisėje ir EŽTT jurisprudencijoje.
 - 1.2. Šiaurės Korėjos režimo sistemingai vykdomas gyventojų naikinimas, žudymas, pavergimas, kankinimas, seksualinis smurtas, persekiojimas, prievartinis gyventojų perkėlimas ir asmenų dingimas bei kitas nežmoniškas elgesys turi būti laikomi tarptautinės teisės draudžiamais nusikaltimais žmoniškumui. Remiantis tarptautinių tribunolų praktika, genocidu gali būti laikomi veiksmai ne tik prieš nacionalines, etnines, rasines ar religines grupes, bet ir prieš kitas stabilias, nuolatinės ir paveldimumu grindžiamas grupes. Songbun klasinė sistema Šiaurės Korėjoje, kurios pagrindu vykdomos represijos, gali būti laikoma genocidu prieš politines-socialines grupes, nes Songbun sistema lemia ne tik politiškai nelojalaus asmens, bet ir jo palikuonių bei tolimesnių giminių statusą ir likimą.
2. Nors egzistuoja įvairūs atsakomybės taikymo mechanizmai, jų taikymas komunistinių režimų nusikaltimams susiduria su rimtomis praktinėmis ir politinėmis kliūtimis, todėl šiuo metu nėra užtikrinamas veiksmingas teisingumo įgyvendinimas:
 - 2.1. Universalios jurisdikcijos principas suteikia teisinį pagrindą patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenis, atsakingus už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, nepriklausomai nuo to, kur šie nusikaltimai buvo įvykdyti ir kokia yra įtariamojo ar aukų pilietybė. Nors universalios jurisdikcijos pagrindu buvo iškelta keli šimtai bylų visame pasaulyje, šiuo metu nėra žinoma nė vieno atvejo, kai užsienio teismas būtų rėmęsis universalia jurisdikcija Šiaurės Korėjos ar SSRS režimo nusikaltimams. Pagrindinės kliūtys taikant universalią jurisdikciją yra susijusios su tarptautinio

bendradarbiavimo stoka, valstybės vadovų imunitetu, proceso *in absentia* ribojimais, įrodymų rinkimo sunkumais bei politiniu spaudimu.

2.2. Tarptautinis baudžiamasis teismas šiuo metu neturi veiksmingų priemonių užtikrinti atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus dėl TBT jurisdikcijos ribotumo, teismo priklausomybės nuo valstybių bendradarbiavimo ir priverstinio sprendimo įgyvendinimo trūkumo. SSRS nusikaltimai nepatenka į TBT jurisdikciją, nes nusikaltimų įvykdymo metu Romos statutas dar nebuvo įsigaliojęs, o nei Lietuva, nei SSRS nebuvo jo šalys. Šiaurės Korėjos atveju teisminiai tyrimai nevykdomi dėl šios šalies atsisakymo bendradarbiauti, taip pat dėl Kinijos ir Rusijos – JT Saugumo Tarybos nuolatinių narių – glaudžių santykių su Šiaurės Korėja, kurie leidžia joms vetuoti sprendimus dėl bylos inicijavimo TBT.

2.3. TTT yra nepakankamai pasirengęs įgyvendinti atsakomybę komunistinėms valstybėms, nes jo veiksmingumą riboja TTT neprivaloma jurisdikcija, priverstinio sprendimų vykdymo mechanizmo trūkumas ir nuolatinių JT Saugumo Tarybos narių veto teisės naudojimas.

2.4. Tarptautinių sankcijų tikslas – ne tik nubausti už tarptautinės teisės pažeidimus, bet ir paskatinti valstybes nutraukti tolesnius nusikaltimus bei įbauginti kitas šalis, užkertant kelią panašioms veiksmams. Tačiau sankcijų veiksmingumą riboja kai kurių valstybių ir kitų subjektų nepakankamas įsipareigojimas jas vykdyti. Nors ekonominės sankcijos turėjo poveikį Šiaurės Korėjos ekonomikai, jos nepasiekė pagrindinio tikslo – priversti valstybę nutraukti tarptautinės teisės pažeidimus.

3. Atsakomybės už komunistinių režimų nusikaltimus plėtros galimybes tarptautinėje teisėje apima TBT reformas ir *ad hoc* tribunolo komunistiniams nusikaltimams įsteigimą:

3.1. TBT reformos turėtų apimti genocido sąvokos išplėtimą, įtraukiant politines ir socialines grupes į Romos statutą. Tai leistų nagrinėti Šiaurės Korėjos vykdomą politinį-socialinį genocidą TBT. Taip pat būtų galima suteikti TBT jurisdikciją nagrinėti nusikaltimus, įvykdytus iki 2002 metų, kas suteiktų galimybę teisme nagrinėti SSRS įvykdytus nusikaltimus XX amžiuje. Reformos taip pat turėtų įvesti pasekmes už pasitraukimą iš Romos statuto, kad būtų užtikrinta atsakomybė už nusikaltimus, padarytus iki pasitraukimo arba net po jo, jeigu paaiškėja, kad pasitraukimas buvo siejamas su ketinimu vengti atsakomybės. Be to turėtų būti įteisintas procesas *in absentia*, kad būtų galima nagrinėti bylas, kai kaltinamieji atsisako ar vengia dalyvauti teisme. Priverstinio sprendimų įgyvendinimo mechanizmas taip pat galėtų padėti didinti TBT veiklos efektyvumą, įskaitant arešto orderių vykdymą bei valstybių

bendradarbiavimą užtikrinimą. Universalios jurisdikcijos principo įtvirtinimas Romos statute suteiktą galimybę persekioti nusikaltėlius nepriklausomai nuo jų valstybės narystės TBT. Tai padėtų užtikrinti, kad tarptautiniai nusikaltimai nebus pamiršti ir atsakomybė už juos bus įgyvendinta.

3.2. Ad hoc tribunolo įkūrimas galėtų būti veiksmingas mechanizmas užtikrinant atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus, nes jam galėtų būti suteikta jurisdikcija, nesusijusi su ankstesnių tarptautinių susitarimų, tokių kaip Romos statutas, apribojimais. Šiaurės Korėjos atveju tribunolas galėtų būti įkurtas JT Saugumo Tarybos iniciatyva, remiantis JT Chartijos 39 straipsniu, pripažinus, kad ši valstybė kelia grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui, tačiau toks sprendimas tikėtina būtų vetuojamas Kinijos ir Rusijos – nuolatinių JT ST narių. Sovietų Sąjungos atveju *ad hoc* tribunolas turėtų labiau simbolinę reikšmę, tačiau jis galėtų prisidėti prie istorinio teisingumo, tarptautinio tokių nusikaltimų pripažinimo ir pasmerkimo bei tolimesnių nusikaltimų prevencijos. Ad hoc tribunolo įkūrimas gali prisidėti prie atsakomybės už komunistinių režimų nusikaltimus užtikrinimo ir nebaudžiamumo mažinimo, nes tai parodytų tarptautinės bendruomenės pastangas užtikrinti, kad nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai ir genocidas nebūtų pamiršti.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Criminal Code of the R.S.F.S.R. (SSRS BK) (1922). Criminal Code of the Russian Soviet Federative Socialist Republic (1924 redakcija).
2. The Statute of Nuremberg International Military Tribunal (1945).
3. Universal Declaration of Human Rights (1948)
4. DPRK Criminal Code (1950). Criminal Code of the Democratic People's Republic of Korea (*조선민주주의인민공화국 형법*). Enacted on March 3, 1950 (2022 redakcija).
5. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (1951)
6. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis Kodeksas (LTSR BK), (1961). *Dėl Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo*. Vyriausybės žinios, 1961, Nr. 18-147
7. United Nations Security Council, 1993. Resolution 827 (1993). S/RES/827 (1993), 25 May.
8. The Rome Statute of the International Criminal Court (1998)
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. (2000). Baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, Nr. 89-2741. Įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. Galiojanti redakcija nuo 2025-02-01.
10. Royal Government of Cambodia (2004). Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers (NS/RKM/1004/006).
11. United Nations Security Council (2006) *Resolution 1718*. S/RES/1718 (2006), 14 October.
12. International Criminal Court, Assembly of States Parties (ICC, ASP) (2006). Resolution ICC-ASP/5/Res.3: Strengthening the International Criminal Court and the Assembly of States Parties. Adopted at the 7th plenary meeting on 1 December 2006. The Hague: ICC-ASP.
13. United Nations Human Rights Council (2013). Resolution A/HRC/RES/22/13: Right to the Truth. Adopted on 21 March 2013 at the 22nd Session. Prieiga per internetą: <https://undocs.org/A/HRC/RES/22/13> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
14. United Nations Security Council (2016) *Resolution 2321*. S/RES/2321 (2016), 30 November
15. LR Seimo rezoliucija dėl Lietuvos komunistų partijos nusikalstamos veiklos įvertinimo (2017)

16. International Criminal Court (2022) Report of the Bureau on the Plan of Action of the Assembly of States Parties for Achieving Universality and Full Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court. ICC-ASP/21/21. The Hague: Assembly of States Parties.
17. International Criminal Court (2023). Judgment on the appeal of the Republic of the Philippines against Pre-Trial Chamber I's 'Authorisation pursuant to article 18(2) of the Statute to resume the investigation'. ICC-01/21-77, 18 July. Appeals Chamber. Prieiga per internetą: <https://www.icc-cpi.int> [žiūrėta 2025 m. kovo 24 d.].

Specialioji literatūra:

18. Department of State (1945). *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1945, The British Commonwealth, The Far East, Volume VI: SWNCC 21 Series – Revision of General Order No. 1 SWNCC 21/5*, Washington, August 11.
19. Nossal, K.R. (1989). International sanctions as international punishment. *International Organization*, 43(2), 301–322.
20. United States Holocaust Memorial Council, International Center for Holocaust Studies (U.S.) ir United States Department of Defense (1989). *Days of remembrance of the victims of the Holocaust: a Department of Defense guide for annual commemorative observances*. Second edition. Washington, D.C.: Office of the Secretary of Defense.
21. Human Rights Watch. (1998). *Pinochet precedent: How victims can pursue human rights criminals abroad*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.hrw.org/report/1998/11/01/pinochet-precedent/how-victims-can-pursue-human-rights-criminals-abroad> [žiūrėta 2025 m. kovo 7 d.].
22. Baldwin, D.A. and Pape, R.A. (1998). Evaluating economic sanctions. *International Security*, 23(2), 189–198.
23. Council of Europe (2005). *Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes: Report*. Doc. 10765, Political Affairs Committee, Rapporteur: G. Lindblad. Strasbourg: Council of Europe.
24. Cryer, R. (2005). International criminal law vs state sovereignty: Another round?. *European Journal of International Law*, 16(5), 979–1000. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.ejil.org/pdfs/16/5/333.pdf> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
25. Hufbauer, G.C., Schott, J.J., Elliott, K.A. and Oegg, B. (2007). *Economic sanctions reconsidered*. 3rd edn. Washington, D.C.: Peterson Institute for International Economics.

26. Biraitė, M. (2007). *Specialieji ir mišrieji karo tribunolai*. Magistro darbas. Vilniaus universitetas, Teisės fakultetas.
27. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) (2007). *Information booklet for ICTY witnesses*. Victims and Witnesses Section, Registry. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.icty.org/x/file/About/Registry/Witnesses/witnesses_booklet_en.pdf [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
28. Borgwardt, E. (2008). *Law and History Review*, 26(3), 679–705.
29. Brownlie, I. (2008). *Principles of public international law*. Oxford: Oxford University Press.
30. Pocar, F. (2008). Introductory note on the Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY), Security Council Resolution 827 (1993), 25 May 1993. United Nations Audiovisual Library of International Law. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/icty/icty_e.pdf [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
31. Žalimas, D. (2009a). Rusijos atsakomybė už sovietinę Lietuvos okupaciją (1). *Balsas.lt*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/rusijos-atsakomybe-uz-sovietine-lietuvos-okupacija-1-n314360> [žiūrėta 2025 m. kovo 10 d.].
32. Žalimas, D. (2009b). Rusijos atsakomybė už sovietinę Lietuvos okupaciją (2). *Balsas.lt*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/rusijos-atsakomybe-uz-sovietine-lietuvos-okupacija-2-n315253> [žiūrėta 2025 m. kovo 10 d.].
33. Žalimas, D. (2010). Crimes committed by the Communist regimes from the standpoint of international legislation: Lithuanian case study.
34. Collins, R.M. (2012). *Marked for life: Songbun, North Korea's social classification system*. Washington, DC: Committee for Human Rights in North Korea.
35. Higgins, W. (2012). The Nuremberg legacy in the new millennium. Iš: Tatz, C. (ed.) *Genocide Perspectives IV: Essays on Holocaust and Genocide*, 234–271. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1w36pg8.9> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
36. Gozie Ogbodo, S. (2012). An overview of the challenges facing the International Court of Justice in the 21st century. *Annual Survey of International & Comparative Law*, 18(1), Article 7. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- <http://digitalcommons.law.ggu.edu/annlsurvey/vol18/iss1/7> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
37. International Campaign for Tibet (2013). *China's former leader Hu Jintao indicted for policies in Tibet by Spanish court* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://savetibet.org/chinas-former-leader-hu-jintao-indicted-for-policies-in-tibet-by-spanish-court/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
38. International Committee of the Red Cross (ICRC) (2014). *Universal jurisdiction under international and national law*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/universal-jurisdiction-icrc-eng.pdf [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
39. Ciorciari, J.D. and Heindel, A. (2014). Experiments in international criminal justice: Lessons from the Khmer Rouge Tribunal. *Michigan Journal of International Law*, 35(2), 369–442. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol35/iss2/2> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
40. United Nations Human Rights Council (2014). *Report of the Commission of Inquiry on Human Rights in the Democratic People's Republic of Korea*, A/HRC/25/63, 7 February.
41. International Criminal Court (2014). *Situation in the Republic of Korea: Article 5 Report*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/SAS-KOR-Article-5-Public-Report-ENG-05Jun2014.pdf> [žiūrėta 2025 m. kovo 8 d.].
42. International Criminal Court, Office of the Prosecutor (ICC, OTP) (2014). *Situation in the Republic of Korea: Article 5 Report* [interaktyvus]. ICC. Prieiga per internetą: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/SAS-KOR-Article-5-Public-Report-ENG-05Jun2014.pdf> [žiūrėta 2025 m. kovo 8 d.].
43. Human Rights Watch (2014). *Q&A: Hearing to confirm the charges against Bosco Ntaganda at the International Criminal Court*, 6 vasario. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.hrw.org/news/2014/02/06/qa-hearing-confirm-charges-against-bosco-ntaganda-international-criminal-court> [žiūrėta 2025 m. kovo 24 d.].
44. Nuba Reports (2016). *Bashir travels* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://nubareports.org/bashir-travels/> [žiūrėta 2025 m. kovo 24 d.].
45. Labovič, V. (2017). *Valstybių suvereniteto samprata šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje*. Magistro darbas. Vilnius.
46. Paulet, V. (2017). *The ICC & universal jurisdiction: Two ways, one fight. Coalition for the International Criminal Court*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- <https://www.coalitionfortheicc.org/news/20170519/icc-universal-jurisdiction-two-ways-one-fight> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
47. Dixit, M. (2017). The legality of North Korea's threats to use of force. *Cambridge International Law Journal*, 28 November. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://cilj.co.uk/2017/11/28/the-legality-of-north-koreas-threats-to-use-of-force/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
 48. Hillebrecht, C. and Straus, S. (2017). Who pursues the perpetrators? State cooperation with the ICC. *Human Rights Quarterly*, 39(1), 162–188.
 49. Gervienė, S. (2018). *Reparacija tarptautinėje teisėje: žalos atlyginimas sovietinės okupacijos aukoms*. Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Mykolo Romerio universitetas.
 50. International Criminal Court, Office of the Prosecutor (ICC, OTP) (2018). *Report on preliminary examination activities 2018*.
 51. Bukovsky, V. and Cristin, R. (2019). *Appeal for Nuremberg Trials for Communism*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://nuremberg.vladimirkukovsky.com/> [žiūrėta 2025 m. kovo 17 d.].
 52. Varney, H. ir Zduńczyk, K. (2020). *Advancing Global Accountability: The Role of Universal Jurisdiction in Prosecuting International Crimes*. International Center for Transitional Justice (ICTJ).
 53. Cançado Trindade, A.A. (2020). *International Law for Humankind: Towards a New Jus Gentium*. Third Revised Edition. Boston: BRILL. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: ProQuest Ebook Central. [žiūrėta 2025 m. kovo 20 d.].
 54. Bayer, B. (2020). The dishonesty of “real socialism has never been tried”. *New Ideal*, 19 August. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://newideal.aynrand.org/the-dishonesty-of-real-socialism-has-never-been-tried/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
 55. NATO (2021). *Regional Perspectives Report on Russia: Strategic Foresight Analysis* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/regional-perspectives-2021-01.pdf> [žiūrėta 2025 m. kovo 10 d.].
 56. Muhammad, S., Holá, B. and Dirkzwager, A. (2021). Reimagining the ICC: Exploring practitioners' perspectives on the effectiveness of the International Criminal Court. *International Criminal Law Review*, 21, 126–153. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://brill.com/view/journals/icla/21/1/article-p126_126.xml [žiūrėta 2025 m. kovo 9 d.].

57. Grzebyk, P. (ed.) (2022). *The Communist Crimes: Individual and State Responsibility*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
58. Juodkaitė-Granskienė, G. (2022). Teisinės ir praktinės Sausio 13-osios bylos pamokos. *Teismai.lt*, 3(46), 13–18.
59. Arms Control Association (2022). *UN Security Council resolutions on North Korea* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.armscontrol.org/factsheets/un-security-council-resolutions-north-korea> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
60. Head, J. (2022). Khmer Rouge: What did a 16-year genocide trial achieve? *BBC News*, 22 rugsėjo. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bbc.com/news/world-asia-62992329> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
61. Council on Foreign Relations (2022). *North Korea Sanctions and the United Nations: A Backgrounder* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.cfr.org/backgrounder/north-korea-sanctions-un-nuclear-weapons> [žiūrėta 2025 m. kovo 12 d.].
62. United Nations Security Council (2022). *Security Council press statement on North Korea* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://press.un.org/en/2022/sc14911.doc.htm> [žiūrėta 2025 m. kovo 12 d.].
63. Sagatienė, D. (2022). The transformation of Lithuanian memories of Soviet crimes to genocide recognition. *The International Journal of Transitional Justice*, 16, 396–405.
64. Pateman, J. (2023). North Korea: the last remaining bastion of anti-revisionism. *Asian Survey*, 63(3), 465–493.
65. Pangalangan, R.A. (2023). *The Elephant in the Courtroom: ICC Temporal Jurisdiction Over the Situation in the Philippines* [interaktyvus]. Just Security. Prieiga per internetą: <https://www.justsecurity.org/88924/the-elephant-in-the-courtroom-icc-temporal-jurisdiction-over-the-situation-in-the-philippines/> [žiūrėta 2025 m. kovo 24 d.].
66. Kim, M. (2024). Accountability for North Korean human rights violations under international criminal law: Methods and implications. *Issue Brief*, 114(11).
67. Cho, D.Y. (2024). 북한의 반인도범죄자들에게 대한 ICC 관할권. *Mondaq*, 6 August. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.mondaq.com/crime/1497362/icc-jurisdiction-over-crimes-against-humanity-in-north-korea> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
68. Massimino, I.V. (2024). The ICC and in-absentia proceedings: Finding a response to the difficulties of executing arrest warrants. *ESIL Reflections*, 13(9), 1–10.

- [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://esil-sedi.eu/wp-content/uploads/2024/05/Massimino-Vol.13-Issue-9.pdf> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
69. Frodé, K. M. (2024). Universal Jurisdiction as International Solidarity with Survivors of Atrocity Crimes: Lessons from Afghanistan's Diaspora. *Journal of International Criminal Justice*, 22(3-4), 463–477. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqae048>
 70. Buitelaar, T. (2024). *How international interveners cooperate: The UN and the International Criminal Court* [interaktyvus]. Columbia University in the City of New York. Prieiga per internetą: <https://multilateralism.sipa.columbia.edu/news/how-international-interveners-cooperate-un-and-international-criminal-court> [žiūrėta 2025 m. kovo 24 d.].
 71. Forbes Georgia (2024). *The most sanctioned countries* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://forbes.ge/en/the-most-sanctioned-countries/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 3 d.].
 72. Trial International (n.d.). *Universal jurisdiction in practice (UJIM)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ujim.trialinternational.org/> [žiūrėta 2025 m. kovo 8 d.].
 73. Council of the European Union (2024). *Timeline – EU sanctions against North Korea* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-north-korea/timeline-eu-sanctions-against-north-korea/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 3 d.].
 74. International Court of Justice (2025a). About the court [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.icc-cpi.int/about/the-court> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
 75. International Court of Justice (2025b). Basis of the Court's jurisdiction [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.icj-cij.org/basis-of-jurisdiction> [žiūrėta 2025 m. kovo 11 d.].
 76. International Court of Justice (2025c). Cases [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.icc-cpi.int/cases> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
 77. International Criminal Court (ICC) (2025d). How the Court Works [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.icc-cpi.int/about/how-the-court-works> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
 78. International Criminal Court (2025e). Joining the Rome Statute Matters [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Joining-Rome-Statute-Matters.pdf> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].

79. Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (2025a). Cases [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://eccc.gov.kh/en/cases> [žiūrėta 2025 m. kovo 15 d.].
80. Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (2025b). ECCC [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://timeline.eccc.gov.kh/en/section/eccc> [žiūrėta 2025 m. kovo 15 d.].
81. Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (2025c). The Democratic Kampuchea Regime [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://timeline.eccc.gov.kh/en/section/the-democratic-kampuchea-regime> [žiūrėta 2025 m. kovo 15 d.].
82. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) (2025). *Establishment* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.icty.org/en/about/tribunal/establishment> [žiūrėta 2025 m. kovo 18 d.].
83. Flores, M. (2025). Philippines defends ex-President Duterte's transfer to ICC in Senate inquiry. *Reuters*, 20 kovo. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/philippines-defends-ex-president-dutertes-transfer-icc-senate-inquiry-2025-03-20/> [žiūrėta 2025 m. kovo 24 d.].

Teismų praktika:

1. International Military Tribunal (Niurnbergo tribunolas) (1946) Judgment of 1 October 1946.
2. R v. Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate, Ex Parte Pinochet Ugarte, [2000] 1 AC 147, UK (House of Lords).
3. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius, 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-158/2005 (Vasiliausko byla).
4. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43
5. *Prosecutor v. Omar Al Bashir*. Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09, 4 March 2009
6. *Prosecutor v. Omar Al Bashir*. Decision Pursuant to Article 87(7) of the Rome Statute on the Failure by the Republic of Malawi to Comply with the Cooperation Requests Issued by the Court with Respect to the Arrest and Surrender of Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09-139-Corr, 13 December 2011
7. Europos žmogaus teisių teismas (2015) Vasiliauskas prieš Lietuvą, Peticijos nr. 35343/05, Spalio 20 d. sprendimas

8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis byloje Nr. 2A-P-8-788/2016 (Vasiliausko byla)
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-18-648/2016. Teismų praktika. 2016, 45, p. 316-338 (Drėlingo byla)
10. Europos žmogaus teisių teismas (2019) Drėlingas prieš Lietuvą, Peticijos nr. 28859/16, Kovo 12 d. sprendimas
11. International Criminal Court (2024) Decision on the criteria for holding confirmation of charges proceedings in absentia. Case No. ICC-02/04-01/05, Pre-Trial Chamber III, 29 October.
12. International Criminal Court (2025) Warrant of Arrest for Mr Rodrigo Roa Duterte, ICC-01/21-01/25-83, Pre-Trial Chamber I, 7 March.

SANTRAUKA

Tarptautinės teisės iššūkiai ir galimybės siekiant užtikrinti atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus

Justė Grigaitė

Magistro darbe nagrinėjami SSRS įvykdyti nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai ir politinis-socialinis genocidas Lietuvoje, taip pat Šiaurės Korėjos režimo vykdomi tarptautiniai nusikaltimai, pateikiant jų teisinę kvalifikaciją ir vertinimą tarptautinės teisės kontekste. Darbe aptariamos esminės istorinės, teisinės ir politinės problemos, susijusios su šių režimų nebaudžiamumu, bei pabrėžiamas visuomenės švietimo vaidmuo siekiant užtikrinti simbolinį teisingumą SSRS režimo aukoms ir sustabdyti dabartinėje Šiaurės Korėjoje vykdomus žmogaus teisių pažeidimus.

Darbe analizuojami šiuo metu egzistuojantys atsakomybės taikymo mechanizmai – universali jurisdikcija nacionaliniuose teismuose, Tarptautinio baudžiamojo teismo ir Tarptautinio teisingumo teismo vaidmuo bei tarptautinių sankcijų reikšmė. Pateikiant šių mechanizmų apribojimus, prieinama prie išvados, kad jie nėra pakankamai efektyvūs siekiant užtikrinti atsakomybę už komunistinių režimų nusikaltimus.

Galiausiai darbe pateikiamos galimos atsakomybės plėtros galimybės – Tarptautinio baudžiamojo teismo reformos, apimančios šio teismo jurisdikcijos išplėtimą bei Romos statuto modifikavimą, ir *ad hoc* tarptautinio tribunolo, skirto komunistinių režimų nusikaltimams, įsteigimo idėja. Atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad esami mechanizmai yra nepakankamai veiksmingi, o atsakomybės nebuvimas prisideda prie istorinių klaidų kartojimo ir naujų grėsmių atsiradimo. Todėl būtina ieškoti efektyvesnių teisinių priemonių, kurios leistų užtikrinti atsakomybę už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus ir įgyvendinti teisingumą.

SUMMARY

The challenges and prospects of international law in ensuring accountability for the crimes of communist regimes

Justė Grigaitė

This master's thesis examines crimes against humanity, war crimes, and political-social genocide committed by the USSR in Lithuania, as well as international crimes currently being committed by the North Korean regime. The legal qualification and assessment of these crimes are provided in the context of international law. The thesis addresses key historical, legal and political issues related to the impunity of these regimes and emphasizes the importance of public education in ensuring symbolic justice for the victims of the Soviet regime and in efforts to halt ongoing human rights violations in present-day North Korea.

The study analyses existing accountability mechanisms – including universal jurisdiction in national courts, the roles of the International Criminal Court and the International Court of Justice, as well as the significance of international sanctions. By identifying the limitations of these mechanisms, the thesis concludes that they are insufficiently effective in securing accountability for the crimes of communist regimes.

Finally, the thesis presents strategies for enhancing accountability – including reforms of the International Criminal Court, such as expanding its jurisdiction and amending the Rome Statute, as well as the idea of establishing an *ad hoc* international tribunal dedicated to crimes committed by communist regimes. The conducted analysis leads to the conclusion that current mechanisms remain insufficient, and the lack of accountability contributes to the repetition of historical mistakes and the emergence of new threats. Therefore, it is essential to seek more effective legal measures to ensure accountability for the most serious international crimes and to achieve justice.